

- આધ્યાત્મિક વિકાસની નવી જ ક્ષિતિજ ખોલતું ગુજરાતી માસિક છૂટક નકલ ₹-૦૦ વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૨૫-૦૦ આજીવન ૨૫૧-૦૦ વિદેશમાં વાર્ષિક રૂ. ૩૦૦-૦૦ (વિમાનથી) આજીવન ૩૦૦૦-૦૦
- સંસ્થાપક : પ. પૂ. યોગેશ્વરજી સર્વમંગલ ચે. ટ્રસ્ટ (રજી. અમદાવાદ).
  - તંત્રી-સંપાદક : શ્રી નારાયણ હ. જાની.
  - પ્રકાશન અને પ્રાપ્તિસ્થાન : 'અધ્યાત્મ' પ્લોટ નં. ૧૬૮૮ બી. સરદારનગર, ભાવનગર-૧. ફોન : ૨૫૬૫૮૧૧, ૨૫૬૦૬૪૯
  - ADHYATMA Email Address : adhyatma_editor@yahoo.co.in
  - You can know about Shree Mahatmaji & Shree Maa from Website "SWARGAROHAN.ORG"
  - અધ્યાત્મના સહાયક સ્વજનો : ૧. ડો. બી. જે. જાગણી, ૨. શ્રી ગોરધનભાઈ કલોલા(કલ્યાણ) અને ૩. શ્રી જ્યોત્સ્નાબેન બી. ત્રિવેદી.
  - તંત્રી, મુદ્રક અને પ્રકાશક : નારાયણ હ. જાની.
  - મુદ્રણસ્થાન : રાધેશ્યામ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, ૫૩/૫૪ સી-૧, બોરડીગેટ, ભાવનગર-૧. ફોન : ૨૨૦૬૫૫૧

★ લેખકોને નિમંત્રણ ★

- અધ્યાત્મમાં લેખો, ભજનો કે ગીતો મોકલાવવા લેખકોને નિમંત્રણ છે. અધ્યાત્મની ભાવનાને અનુરૂપ જ લેખો સ્વીકારવામાં આવશે.
- લખાણ કાગળની એક બાજુ ને સારા મોટા અક્ષરે લખેલું હોવું જરૂરી છે. બીજાં સામયિકોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ લેખોની નકલો ન મોકલાવવા વિનંતી છે.

★ અધ્યાત્મ અંગે સૂચનો ★

- ગ્રાહકોને ગ્રાહક નંબર સરનામા સાથે લખવામાં આવે છે તે નોંધી લેવો.
- 'અધ્યાત્મ' જો આપને ગમ્યું હોય તો આપના પરિચિત વર્ગમાં તેના ગ્રાહકો વધે તેવું આપ કરતાં રહેશો.
- 'અધ્યાત્મ' દર માસની ૧૭ તારીખે પ્રસિદ્ધ થશે. કોઈ કારણે એકાદ અઠવાડિયા સુધી અંક ન મળે તો સ્થાનિક ટપાલ કચેરીમાં તપાસ કર્યા પછી અત્રે જણાવવું. સિલિકમાં હશે તો જરૂર મોકલી આપશે.
- પત્રવ્યવહાર કરતી વખતે ગ્રાહક નંબર લખવાથી વધુ સરળતા રહેશે.
- 'અધ્યાત્મ' અંગે કોઈ સૂચનો કરવાના હોય તો નિઃસંકોચ કરવા અનુરોધ છે.
- દર મહિનાની તા. ૧૦ સુધીમાં જે ગ્રાહકોનાં નામ અત્રે મળી જશે, તેમને તા. ૧૭ મી એ અંક રવાના કરવામાં આવશે.

- You can know about Shree Mahatmaji & Shree Maa from Website "SWARGAROHAN.ORG"

☆ અનુક્રમણિકા ☆

વિદેશના પોસ્ટલ દરોમાં બમણો વધારો	તંત્રી	૩
મન:પૂતં સમાચરેત્	શ્રી યોગેશ્વરજી	૫
શ્રી યોગેશ્વર કથામૃત	મા સર્વેશ્વરી	૭
સર્વસમર્થ તમે છો(કાવ્ય)	યોગેશ્વરજી	૧૨
શ્રી રામકૃષ્ણ દેવની સાધના	નારાયણ હ. જાની	૧૩
Make A Difference By Running For A Cause	Precy Pathak	૧૮
ઉમદા હેતુ માટે લાગી જઈ જુદી		
વિશેષ વ્યક્તિ બનો	અનુ. : તંત્રી	૨૩
અનસુયાબહેન સારાભાઈ	મુકુલ કલાર્થી	૨૯
સ્વામી રામની તાલીમ	કુન્દનિકા કાપડીઆ	૪૧
પરમપદની પ્રાપ્તિનો ઉપાય	યોગેશ્વરજી	૪૬
મારી સ્વાનુભૂતિઓ.	સંત વિનોબાજી	૫૬

ॐ ભક્તિસુધા ॐ

નિંદા કરું ન કોઈની, રહું નિરપેક્ષ સદાય;
વાણી વશ રાખું સદા, કરું ન ક્રોધ કદાચ. ૪૬
અહંતા ને મમતા ત્યજી, કરી વેરનો ત્યાગ;
સમદર્શી રહું સર્વમાં, ત્યજી દ્વેષ ને રાગ. ૪૭
જે વસ્તુ આવી મળે, તેમાં રૂહો સંતોષ;
હર્ષભેદને દૂર કરી, દેખું નહિ પરદોષ. ૪૮

(મહારાજશ્રીનથુરામશર્મા)

વિદેશના પોસ્ટલ દરોમાં બમણો વધારો

તંત્રી

ભારત સરકારના પોસ્ટલ ખાતાએ તા. ૧-૯-૨૦૦૮ થી અખબારો ને માસિકો-Registered Newspaper ને વિદેશોમાં દરિયાઈ ને હવાઈ માર્ગે મોકલવામાં આવતાં-તેના દરોમાં મોટો ફેરફાર કર્યો છે. પત્રોના દરોમાં પણ ફેરફાર કર્યો છે.

આ ફેરફારના પરિણામે અધ્યાત્મ માસિક (૫૦ ગામનું) વિમાન માર્ગે મોકલવાનો ચાર્જ જે રૂા. ૧૭ થતો, તે તા. ૧-૯-૨૦૦૮ થી રૂા. ૩૫ થયો છે. આમ આ વધારો ૧૦૦% કરતાં પણ વધારે છે. એટલે અધ્યાત્મ માસિકના એક વર્ષના અંકો મોકલવાનો ખર્ચ જ રૂા. ૩૫x૧૨=રૂા. ૪૨૦ થશે. આ ઉપરાંત અંકના કાગળો, છપાઈ, બાઈન્ડીંગ અને રેપરીંગનો ખર્ચ પણ દિનપ્રતિદિન-વધતી મોંઘવારીને લીધે વધતો જ રહ્યો છે, જે અંદાજે એક અંકના રૂા. ૮ જેવો છે. આમાં કોઈ વહીવટી ખર્ચ કે બીજો કશો ખર્ચ ઉમેર્યા સિવાય આ ગણતરી કરેલ છે.

આ પરિસ્થિતિમાં લવાજમમાં વધારો કર્યા સિવાય કોઈ વિકલ્પ અમારી પાસે નથી. હવે તે કેમ ને કેટલો ક્યારથી કરવો, તેનો નિર્ણય સર્વમંગલ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ, તેમ જ પૂ. મા શ્રી સર્વેશ્વરીએ કરવાનો છે. અમે ટ્રસ્ટના મેનેજિંગ

ટ્રસ્ટીને આની વાત કરી છે.

એ વાત સાચી છે કે પૂ. મા દ્વારા અધ્યાત્મને છેલ્લા કેટલાંક વર્ષોમાં જે આર્થિક સહાય મળી છે, તે ઘણી અમૂલ્ય છે તેમાં ભારત તેમ જ વિદેશના ગ્રાહકોનો ફાળો પણ ઘણો મોટો રહ્યો છે. તે સિવાય છેલ્લા ત્રીસ વર્ષથી આ માસિક ટકી શક્યું તે ટકી શક્યું જ ન હોત.

વિદેશના ગ્રાહકોને આની જાણ કરવી એ જરૂરી ફરજ સમજી, આ હકીકત જણાવી છે.

આત્માને હિતકારી શું છે? એવો વિવેક આવે, ત્યારે ભક્તિ પ્રગટે.

સંસારમાં કંઈ પ્રિય કરવા જેવું નથી. જે માને કે આજે જ જાણે મરી જવાનો છું, તો તે થોડા કલ્પમાં ઘણું પામી લે. —કૃપાળુ દેવ

ફોન : દુકાન : ૨૨૫૮૮૧૨ ઘર : ૨૬૬૪૦૭૮
મોબાઈલ : ૯૩૭૪૭૧૦૩૦૪

દીપક સી. મહેતા

❖ કૃપાળુ ફિલ્મ્સ એન્ડ સ્ટુડિઓ ❖

૧, શ્યામ એપાર્ટમેન્ટ, કાકડીઆ કોમ્પ્લેક્સ પાસે,
ઘોડદોડ રોડ, સુરત-૩૯૫૦૦૧

મન:પૂતં સમાચરેત્

શ્રી યોગેશ્વરજી

સમાન્ય રીતે એવું જ દેખાય છે. માનવને જે કાંઈ કરવાની ઈચ્છા થાય છે, આકાંક્ષા જાગે છે, એને એ કરી નાંખે છે. એનો અમલ તરત જ, બને તો વિપળનાય વિલંબ વિના કરવા માંડે છે. તે કામ સારું કરે છે કે નહારું, કરવા જેવું છે કે નથી કરવા જેવું, ઉત્તમ છે અથવા અનુત્તમ, એનો વિચાર ભાગ્યે જ કરે છે. કેટલીકવાર એને લીધે હર્ષાન્વિત બને છે. તો કેટલીકવાર શોકગ્રસ્ત. કોઈવાર લાભ મળે છે તો કોઈવાર નુકસાન. કોઈવાર ઉન્નતિ પામે છે. તો કોઈકવાર અવનતિ. કોઈવાર ઉલ્લાસને અનુભવે છે તો કોઈવાર પશ્ચાતાપની પાવક જવાળામાં જલવા લાગે છે.

જીવનમાં જે પણ કર્મોનું અનુષ્ઠાન કરાય તે શાંતિપૂર્વક કરાય એવી આવશ્યકતા છે. જે કાંઈ થાય એ આવેશ અથવા ઉશ્કેરાટમાં ના થાય, પરંતુ પૂરતા વિચાર સાથે આવેશ રહિત બનીને થાય એનું ધ્યાન રાખવાનું છે. માનવને મન મળ્યું છે. ચિંતન શક્તિ સાંપડી છે. નિત્યાનિત્યને, શુભાશુભને, સારા-સારને, શ્રેય-અશ્રેયને સમજવાની નીરક્ષીર બુદ્ધિ મળી છે. એ એનો સમ્યક્ ઉપયોગ કરે એવી અપેક્ષા રખાય છે. માટે જ કહેવામાં આવ્યું છે કે મન:પૂતં સમાચરેત્. જે પણ આચરણ કરવામાં આવે તે મનથી પવિત્ર કરીને, નિર્મળ અથવા ઉદાત્ત બનાવીને કરવું. જે કરીએ એને આંખ મીંચીને કરવાને બદલે એરણ પર ઘસીને કરવું.

મન:પૂતં સમાચરેત્ શબ્દોને બીજો સામાન્ય ભાવાર્થ પણ લઈ શકાય—એ ભાવાર્થ મન લગાડીને કર્મને કરવાનો છે. જે પણ કર્મ કરવામાં આવે તે કર્મ પૂરતા ઉત્સાહથી, બળથી, ભાવથી કરાવું જોઈએ.

એ બંને ભાવાર્થોનો સમન્વય કરીને કહી શકાય કે પ્રત્યેક કર્મ ઉત્સાહ, લગન, ખંત, બળપૂર્વક વિવેકશક્તિનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરીને કરવું જોઈએ. એવું કર્મનુષ્ઠાન માનવને માટે મંગલમય બની શકે. સુખશાંતિ પ્રદાયક થઈ શકે.

આ કાયામાંથી શું કાઢવાનું છે? માણસો મોટે ભાગે દિવસ અને રાત કાયાની જ સંભાળ રાખે છે, ટાપટીપ કરે છે અને જે અંદર રહેનારો આત્મા છે તેની સંભાળ લેતો નથી. આમ કરવાનું છે તે પડ્યું રહે છે, ને વ્યર્થમાં વખત વહી જાય છે.

—કૃપાળુ દેવ

આ દિવસો પણ ચાલ્યા જશે.

✱ સ્થાપત્ય કન્સ્ટ્રક્શન ✱

પ્રો. મનીષ હરિભાઈ ભોજાણી,

બિલ્ડર્સ એન્ડ ડેવલપર્સ,

મધુર કોમ્પ્લેક્સ, શનાળા રોડ, મહારાજ ટાઈલ્સ સામે,

મોરબી-૩૬૩૬૪૧.

ફોન : (ઓફિસ) ૨૨૧૩૮૧, (રહેઠાણ) ૨૩૦૨૨૨.

અધ્યાત્મ

વરદ હસ્ત પ્રભુ તમારો, સદાય રહેજો જીવન સહારો

—મા સર્વેશ્વરી

વર્ષ : ૩૦

ઓક્ટોબર—૨૦૦૮

અંક ૧

શ્રી યોગેશ્વર કથામૃત

—મા સર્વેશ્વરી

બુધવાર પોષ વદ અગિયારસ ૨૦૩૮

તા. ૨૦—૧—૮૨ સ્થળ : નોર્થ બરગનથી વિદાય (૧)

આજે વિદેશયાત્રાનો અંતિમ દિવસ ભાવિક ભાઈબેનો મહાત્માજી ફરી ક્યારે પધારશો એમ પૂછે ત્યારે ત્યારે પૂ. શ્રી કહે, “પ્રભુની ઈચ્છા થશે ત્યારે આવીશું. બે—ત્રણ વરસમાં તો આવીશું. અમે સાથે જ છીએ એમ માની પ્રભુસ્મરણ વધુ ને વધુ કરજો.”

એટલે આ વિદેશયાત્રા છેલ્લી નથી. આ વિદેશયાત્રાનો આ અંતિમ દિવસ છે.

પૂ. શ્રીએ પોતાની બેગ તૈયાર કરી દીધી હશે? અરે, એનો પ્રત્યુત્તર એટલો જ કે પૂ. શ્રી પોતાની નાનકડી બેગ હંમેશાં તૈયાર જ રાખે છે. એ બેગમાં ખૂબ જ વ્યવસ્થિત રીતે પોતાનાં

કપડાં ગોઠવેલાં જ હોય. પૂ. શ્રીની ગેરહાજરીમાં કોઈક બેગ ખોલે ને કંઈક મૂકે તો પૂ. શ્રીની ચકોર દૃષ્ટિ તરત જ તેને વ્યવસ્થિત કરી દે.

પૂ. શ્રી એમ માને છે કે કોઈ પણ ક્ષણે જવાનું હોય તો બધું જ તૈયાર. દરરોજ બ્રશ કરીને પણ એમની થેલીમાં જ તેઓ મૂકી દે. પૂ. શ્રી કહે છે કે “જીવન પણ ક્યારે પૂરું થાય તે શી ખબર? માટે હંમેશાં પ્રભુસ્મરણ, ધ્યાન, સાધના કરીને કોઈ પણ ક્ષણે પ્રભુ પાસે જવા તૈયાર જ રહો, જેથી જતી વખતે હરખ—શોક ના રહે. આનંદથી જઈ શકાય. કર્તવ્ય પૂર્ણ કર્યાના સંતોષ સાથે જઈ શકાય.”

એટલે પૂ. શ્રીને કશું ગોઠવવાનું રહેતું નથી. પોતાની અંગત જરૂરિયાત પણ ઘણી ઓછી. એટલે પેટીમાં કશો ફેરફાર કે વધઘટ ન થાય. એક જ સફેદ સ્વેટર દરેક વિદેશયાત્રા સમયે સાથે હોય પણ તે ઉપયોગ કર્યા વિના પાછું જાય. હિમાલયના દશરથાયલ પર્વતની સખત ઠંડીમાં જે ફક્ત કૌપીન પહેરીને રહે તેને ઠંડી ક્યાં અસર કરી શકે?

એ દૃષ્ટિએ પૂ. શ્રી બહુ ઠંડી હોય તો સુતરાવ લાંબી બાંયવાળી બંડી (ગંજીફરાક) પહેરે જ્યારે સર્વેશ્વરીએ એ જ ઠંડીની સામે રક્ષણ મેળવવા ચાર જેટલાં સ્વેટરો, સ્કાર્ફ, મોજાં પહેરવાં પડે.

ન્યુયોર્કમાં છેલ્લા થોડા દિવસથી બરફની વર્ષા થાય છે. રસ્તા ઉપર મકાનમાં બધે જ બરફના ઢગલે ઢગલા અને એવી ઠંડીમાં પૂ. શ્રીના ખુલ્લા પગ ને ચંપલ જોઈને ઘણા અમેરિકનો પૂ. શ્રી પાસે આવીને આશ્ચર્ય વ્યક્ત કરે છે, કહે છે. “આવી ઠંડીમાં જોડા પણ નહીં, મોજાં પણ નહીં?” તો પૂ. શ્રી ઘણીવાર

કહે છે, “ભારતમાંથી આવું છું ભારતીય યોગી.” બસ, આ બે વાક્યમાં જ જેને સમજવું હોય તે સમજી જાય છે.

સાડાપાંચ માસનો પ્રવાસ આજે પૂર્ણ થયો. પૂ. શ્રીએ સવારે વલ્ડ્રેડ સેન્ટર જવાનું વિચાર્યું પણ પરમશક્તિએ કહ્યું, “ત્યાં જવાની જરૂર નથી.” જેથી ન જવાયું.

બપોરની બેઠકમાં પૂ. શ્રીએ સરળગીતાનો ૧૨ મો ૧૫ મો અધ્યાય શ્રી વિનોદભાઈની વિનતિને માન આપી ગાઈ સંભળાવ્યો. સર્વેશ્વરી આખીયે સરળગીતા (પૂ. શ્રીના ગીતાના અનુવાદને) ને ગાઈ સંભળાવે છે જે ટેપ થાય ને અમને દરરોજ સાંભળવા મળે એવી શ્રી વિનોદભાઈની પ્રાર્થનાના ઉત્તરમાં પૂ. શ્રીએ બે અધ્યાય ને સર્વેશ્વરીએ ૧ અધ્યાય (નવમો) ગાઈ સંભળાવ્યો, જે ટેપ કરવામાં આવ્યા.

શ્રી વિનોદભાઈ દરરોજ નોકરીએ જાય છે ત્યારે ખિસ્સામાં રહે એવડું નાનું ટેપરેકોડર સાથે રાખે છે ને કાન ઉપર તે અવાજ સાંભળવાના વાયર લગાવે છે. દરરોજ ૧ કલાકની સવારે મુસાફરી કરે છે. તેમાં દરરોજ પૂ. શ્રીના શ્રીમુખે ગવાયેલી જુદી જુદી સ્તુતિ પ્રાર્થના વગેરે સાંભળશે એટલે સવારનો સમય સત્સંગની પ્રાર્થનાની ભાવનામાં નિર્વિઘ્ને વીતી જાય.

આજે સત્સંગની સવારની બેઠકમાં શ્રી વિનોદભાઈએ ફોટોગ્રાફરને બોલાવ્યો જે ભાઈ અમેરિકન હતા. પૂ. શ્રીએ તેમની સાથે અંગ્રેજીમાં વાતો કરી. પ્રકાશના પંથે બતાવ્યું. તે ભાઈને ખૂબ આનંદ થયો, ફોટાનું કામ પૂર્ણ થતાં, તે ભાઈ પૂ. શ્રીને ખાસ મળવા આવે છે. પૂ. શ્રી તેને પ્રસાદમાં ત્રણ ફળ આપે છે. તે ભાઈએ કહ્યું, “આજે છેલ્લો દિવસ છે, નહીંતર

યોગેશ્વરજીનો એક ફોટો એમને બેસાડીને હું જાતે ચિત્ર દોરીને તૈયાર કરી શક્યો હોત. મને આજે જ ખબર પડી એટલે હવે ફરી આવે ત્યારે મને જરૂર જણાવજો. ભારત આવવાનું થાય તો હું આપને મળીશ, એમ પણ પૂ. શ્રીને તેમણે કહ્યું.”

આજે અગીયારસના ફળ, દૂધને બદલે શીંગોડાના લોટનો શીરો ને બાફેલાં બટાકા પૂ. શ્રીએ લીધા, કારણ આવતીકાલે ગુરુવાર છે ને આજે સાંજથી મુસાફરી શરૂ થશે.

ત્યારબાદ પૂ. શ્રીએ સંપૂર્ણ આરામ કર્યો. એરઈન્ડીયાનું પ્લેન આજે સાંજે થોડું મોડું ઉપડશે એ જણાઈ ગયું હતું જેથી પૂ. શ્રી સાત વાગ્યે સ્નાન કરી બ્રશ કરી લે છે. સર્વેશ્વરી પણ સમયસર સ્નાન કરી લે છે.

શ્રી વિનોદભાઈ તથા સરોજબેન છેલ્લા બે દિવસથી પૂ. શ્રીને વારંવાર વિનંતિ કરતાં કહે છે, “મહાત્માજી હવે આપનું વિદેશ આવવાનું થાય ત્યારે અમે જ આપને ફ્સ્ટક્લાસની ટિકિટ મોકલીશું. વળી સ્પોન્સરની સેવા પણ અમને જ આપજો અમારે ત્યાં જ ઉતરજો.”

પૂ. શ્રીએ કહ્યું, “હું એકવાર જ્યાં ઉતરું છું ત્યાંથી કારણ વિના ઉતારો બદલતો નથી. એટલે તમને જ્યાં સુધી અનુકૂળતા હશે ત્યાં સુધી તમારે ત્યાં જ ઉતરીશું.”

શ્રી વિનોદભાઈ ને સરોજબેન કહેવા લાગ્યાં, “અમને તો અનુકૂળતા જ છે. આગળથી જાણવાનું મળે તો અમે ઉપર જે ભાડે આપીએ છીએ તે બ્લોક ખાલી જ રાખીએ. એટલે આપ અમારે ત્યાં આવો રહો અમને કોઈ તકલીફ નથી.”

“અમારા નસીબમાં આપ જેવા મહાપુરુષની સેવા ક્યાંથી!

ઓક્ટોબર : ૨૦૦૮

૧૧

અમે પ્રથમવાર સંતના સમાગમમાં આવ્યા, સંત પ્રથમવાર જ આરે ત્યાં પધાર્યા, તો કોઈ પણ જાતની સેવા કરવામાં કંઈ ભૂલ થઈ હોય તો માફ કરજો.”

પૂ. શ્રીએ કહ્યું, “કોઈ ભૂલ થઈ નથી. આપે તો ખૂબ જ પ્રેમપૂર્વક સેવા કરી છે. બીજીવાર આવવાનું ગમે એવો આપનો સેવાભાવ છે.”

(ક્રમશઃ)

રાગદ્વેષ છોડવા હોય તો જેણે રાગદ્વેષ છોડ્યા છે, તેઓમાં મન રાખો. પતંજલિ મુનિએ કહ્યું છે—વિતરાગ વિષયમ્ વા ચિત્તમ્ । જેમના વિષયો છૂટી ગયા છે, તેમનું ધ્યાન કર, તો ચિત્તની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થશે.

— કૃપાળુ દેવ

શ્રી યોગેશ્વર કૃપા

✽ સંદીપ વેલ્ડીંગ વર્ક્સ ✽

શ્રીલ, દરવાજા, તેમ જ મેઈન ગેટના સ્પેશ્યાલીસ્ટ
તેમ જ

દરેક જાતનું રીપેરીંગ કામ કરનાર.

મોટી બંગલા, ઉમરા જકાત નાકા પાસે, સુરત-૩૯૫૦૦૭

ફોન : (૦૨૬૧) ૨૨૫૪૯૮૨, ૨૨૫૮૮૦૪

૧૨

અધ્યાત્મ

સર્વસમર્થ તમે છો

સર્વસમર્થ તમે છો અમને ચિંતા શાની હોય,
કલેશ કષ્ટ કે પરિતાપ રહે કેમ વિપત્તિ કોય?
મૂંજાવાનું હોય અમારે ભૂલેચૂકે કેમ?
શાંતિ સોડમાં સદા તમારી, કરો અમારું ક્ષેમ.

કૃપા તમારી વરસે એથી નથી અન્ય કો લાભ,
સદા સલામત નાવ અમારું પડે ભલેને આભ.
સર્વસમર્થ તમે છો અમને ચિંતા શાની હોય,
નિરાશા વળી વેદન શાને પ્રેમ તમારો તોય?

ગુરુ તમે છો માતપિતા ને જીવનના રખવાળ,
અમી નજર જો હોય તમારી કંપી જાયે કાળ;
પાગલ પ્રાર્થે એથી આજે આશિર્વાદ ધરો,
સર્વસમર્થ તમે છો એવી ઉક્તિ સત્ય કરો.

—યોગેશ્વરજી

શ્રી રામકૃષ્ણદેવની સાધના

નારાયણ હ. જાની

ભૈરવીનું માર્ગદર્શન

ચંદ્ર અને ગિરજાને પણ સાચી આધ્યાત્મિક સમજની પ્રાપ્તિ થઈ. શ્રી રામકૃષ્ણની પાસે દક્ષિણેશ્વરમાં કેટલોક સમય રહ્યા પછી તેઓના સાંનિધ્યના પ્રતાપે એમનામાં જે ચમત્કારિક માનસિક શક્તિઓ હતી તે આપોઆપ જતી રહી. પરિણામે તેઓમાં જે શક્તિઓનું અહં અને ભૌતિક વાસનાઓ હતી તે પણ દૂર થઈ ગઈ. આથી તેઓ ફરી એક વાર આત્મસાક્ષાત્કારના માર્ગે પ્રગતિ કરવા લાગ્યા.

ભૈરવીની પહેલી સવારની મુલાકાતની વખતે જ રામકૃષ્ણદેવ તેમના ઓરડામાં તેમની પાસે બેસી ગયા અને તેઓને કેવા કેવા આધ્યાત્મિક અનુભવો થતા, તે વખતે કેવા શારીરિક ચિહ્નો જણાતાં, તેમ જ તેમનું વર્તન કેવું થઈ જતું વગેરે ખૂબ વિગતે આત્મીયભાવે ભૈરવીને કહેવા લાગ્યા. આ બધાને લીધે એમની આસપાસ રહેતા કેટલાક લોકો કેવી નિંદા કરતા તો વળી બીજા કેવી ચિન્તા સેવતા વગેરે પણ કહ્યું. જાણે કે એમના અભિપ્રાયમાં તેઓ નિઃશંકપણે વિશ્વાસ ધરાવતા હોય એ રીતે પૂછ્યું. “હે મૈયા, આ બધું શું છે? ને મને તે કેમ થાય છે? શું હું ખરેખર ગાંડો થઈ ગયો છું?”

ભૈરવીએ એમની શંકા દૂર કરતાં કહ્યું. સામાન્ય દુન્યવી માણસો તમારી આ સ્થિતિ કેવી રીતે સમજી શકવાના? હું ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુ તેમજ રાધિકાજીને પણ આ પ્રમાણે જ થતું. મારી પાસે અહીં જે પુસ્તકો છે, તેમાં

આ પ્રમાણે જ લખ્યું છે. જુઓ, હું તમને તે વાંચી સંભળાવું..”

હૃદય આ જોઈ રહ્યો હતો. એને એ વાતનું ભારે આશ્ચર્ય થતું હતું કે તેના મામા અને આ અજાણી સ્ત્રી એટલા બધા નિકટ મિત્રના ભાવ તેમ જ પ્રેમથી વાતો કરી રહ્યાં હતાં કે જાણે કોઈ સગાંઓ ઘણા વખત પછી એકબીજાને મળ્યાં ન હોય!

તે દિવસે પાછળથી ભૈરવીએ મંદિરના કોઠારમાંથી ચોખા અને લોટ લીધાં અને પંચવટીમાં જઈને રસોઈ કરી. ભૈરવી પોતાની સાથે ગળામાં ભગવાન રામની એક નાની મૂર્તિ રાખતાં તેને આ રસોઈમાંથી નૈવેદ્ય ધરાવ્યું ને તે ધરાવતાં ધરાવતાં તેઓ ધ્યાનમાં ડૂબી ગયાં ને તેઓને સમાધિ થઈ ગઈ.

આ પછી તરત જ જાણે કે કોઈ ગૂઢ આકર્ષણથી ખેંચાયેલ શ્રીરામકૃષ્ણ પોતે પંચવટીમાં આવી પહોંચ્યા હતા. તે વખતે તેઓ ભાવાવસ્થામાં હતા. પોતે શું કરે છે એના ભાન સિવાય જ એમણે ભગવાન શ્રીરામની આગળ જે નૈવેદ્ય ભૈરવીએ ધરાવવા મૂકેલ હતું તેમાંથી ઉપાડી ખાવા માંડ્યા. થોડીવાર પછી ભૈરવી અને તેઓ બન્નેને એમની આસપાસ પરિસ્થિતિનું ભાન આવ્યું ત્યારે પોતે શું કરી બેઠા તે જોઈ રામકૃષ્ણને ભય લાગ્યો. તેમને થયું કે ભૈરવીએ ધરાવેલ પ્રસાદને તેમણે સ્પર્શ કરીને ભ્રષ્ટ તો નથી કરી નાંખ્યો ને!

એમણે આશ્ચર્યપૂર્વક પૂછ્યું. “મા, હું આવું કેમ કરું છું! મારી જાત ઉપરનો હું મારો કાબૂ કેમ ગુમાવી બેસું છું! મને કંઈ સમજ પડતી નથી..”

પરંતુ ભૈરવીએ શાંતિપૂર્વક કહ્યું, “તમે કંઈ જ ખોટું કર્યું નથી. તમારામાં રહેલી જે પરમ શક્તિ છે તેણે જ તમારી પાસે આમ કરાવ્યું છે, તેનું મને સમાધિમાં દર્શન થયું; અને મને હવે

ખાત્રી થઈ કે હવે પછી મારે આવી ધાર્મિક વિધિપૂર્વકની ભક્તિ કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે મારી ભક્તિનું ફળ મને આખરે પ્રભુએ આપી દીધું છે.” આમ કહીને તેમણે ખૂબ પૂજ્ય-ભાવપૂર્વક રામકૃષ્ણે ખાધેલા નૈવેદ્યમાંથી બચેલું, તેમાંથી પ્રસાદ માનીને ખાધું. તે પછી તેમણે પોતાની સાથે રાખેલી રામની પ્રતિમાને ગંગાના પવિત્ર જલમાં પધરાવી દીધી. એનું કારણ એ હતું કે હવે તેમને એમના આરાધ્ય જીવંત દેવનું દર્શન શ્રીરામ-કૃષ્ણના સ્વરૂપમાં થયું હતું એટલે એ પ્રતિમાની કોઈ ઉપયોગિતા રહી ન હતી.

આ પ્રમાણે, રામકૃષ્ણ અને ભૈરવી વચ્ચેનો સંબંધ દિન પ્રતિદિન ગાઢ થતો ગયો. તે પછીના થોડા દિવસો તો તેઓ જાણે અવિભાજ્ય હોય એમ સવારથી સાંજ સુધી ખૂબ આતૂરતાપૂર્વક વાતો કર્યા કરતાં. એકાદ અઠવાડિયા પછી રામકૃષ્ણને લાગવા માંડ્યું કે ભૈરવી મંદિરના કમ્પાઉન્ડમાં ખરેખર સૂવાનું ન રાખે તો સારું. નહિ તો લોકો એમના ચારિત્ર્ય વિષે ગમે તેવી વાતો કરવા લાગશે. એ નોંધવું જોઈએ કે લોકો પોતાના વિષે શું કહે છે એ બાબતમાં રામકૃષ્ણ તદ્દન બેપરવા હતા. પરંતુ બીજી વ્યક્તિ વિષે કંઈ ગેરસમજ ફેલાય તે બાબતમાં તેઓ ખૂબ સંવેદનશીલ હતા. આથી એમણે ભૈરવી સમક્ષ પોતાની ચિન્તાની લાગણી વ્યક્ત કરી. ભૈરવી તુરત જ સમજી ગયાં ને તેમની વાત સ્વીકારી. તેથી એવી ગોઠવણ કરવામાં આવી કે ભૈરવીએ નદીના ઉપરના ભાગમાં આવેલ દક્ષિણેશ્વર ગામમાં રહેવા જવું. અહીં એમણે નદીના સ્નાનઘાટ પાસેના એક ઓરડામાં પોતાનો મુકામ કર્યો. અહીં તુરત જ ગ્રામવાસીઓ તેમને એક પવિત્ર ત્યાગી સ્ત્રીની જેમ પૂજ્યભાવથી જોવા લાગ્યા

એટલું જ નહિ, પરંતુ તેમના ભોજન વગેરેનો પ્રબંધ પણ કરવા લાગ્યા. અહીંથી તેઓ દરરોજ રામકૃષ્ણ પાસે આવતાં. એમની પરસ્પર વચ્ચે માતા યશોદા અને બાલ ગોપાલના જેવો ભાવ હવે પ્રસ્થાપિત થવા લાગ્યો. આથી એમની અવસ્થા એકી સાથે એક ભક્તની તેમજ પીઠ માર્ગદર્શકની બની રહી.

રામકૃષ્ણને આખા શરીરે ખૂબ દાહ થતો એ આપણે અગાઉ જોઈ ગયા છીએ. આ દિવસોમાં પણ ફરી પાછો તીવ્ર દાહ થવા લાગ્યો. આ બળતરાનો પ્રારંભ દિવસ ઉગતાં થતો ને બપોર થતાં સુધીમાં તે ખૂબ અસહ્ય બની જતો. આ બળતરા શમાવવા માટે રામકૃષ્ણને પોતાની જાતને ગંગાના પાણીમાં બોળી રાખવી પડતી અને માથે ભીનો ટુવાલ સતત બેત્રણ કલાક સુધી વીંટાળી રાખવો પડતો.

પાણીમાં શરદી થવાના ભયે બહુ ડૂબી રહેવાને બદલે તેઓ ઓરડામાં જતા ને તેના બધા દરવાજા ને બારીબારણાં બંધ કરી દેતા. પછી તેની આરસની ફરસ પાણી વડે ભીની કરી, તેના ઉપર આળોટતા, જેથી શરીરમાંની બળતરા ઠંડી પડે.

રામકૃષ્ણના આ દર્દનો કોઈ ઈલાજ કોઈ દાક્તરો જે એમની દવા કરતા તે કરી શકેલા નહિ. પરંતુ ભૈરવીએ પોતાની પાસેના ધર્મગ્રંથોમાં જોયું તો તેને માલૂમ પડ્યું કે રાધિકાજી તેમજ ચૈતન્ય મહાપ્રભુને પણ પ્રભુના વિરહમાં આવું જ થતું. આવા દર્દનો સરળ ઈલાજ શાસ્ત્રમાં એવો આપેલો છે કે ખૂબ શ્રદ્ધા ન હોય તો એ ઈલાજને ગંભીરતાપૂર્વક ધ્યાનમાં લે જ નહિ. આમાં દર્દીએ સુવાસિત ફૂલોની માળા ગળામાં ધારણ કરવાની હોય છે ને આખા શરીરે ચંદનનો લેપ કરવાનો. રામકૃષ્ણે આ ઈલાજ કર્યો ને માત્ર ત્રણ દિવસમાં જ સાજા થઈ ગયા!

પરંતુ દક્ષિણેશ્વરના અશ્રદ્ધાળુ લોકો એવું માનતા કે આ તો માત્ર કેવળ એક અકસ્માત જ છે. ખરી રીતે તો દાકતરોએ જે તેલ અંગે ઘસીને ચોળવા માટે આપેલું તેના પરિણામે જ આ દાહ કે બળતરા મટ્યાં છે!

રામકૃષ્ણના જીવનમાં કેટલીય વાર અસામાન્ય રાક્ષસી ભૂખ લાગવાની ઘટનાઓ પણ બનતી. આ વિષે એમણે પોતે જ કહ્યું છે : હું ગમે તેટલું ખાઉં તો પણ મારું પેટ ભરાતું નહિ. જેવો હું ખાઈ રહું કે મને ફરી પાછી ભૂખ લાગતી. હું ખાઉં કે ભૂખ્યો રહું પણ મને સરખી ભૂખ લાગતી. એ ન જોતી રાત કે ન જોતી દિવસ; એક સરખી રહ્યાં કરતી.

પરંતુ ભૈરવીએ ધીરજ આપતાં કહ્યું, ‘બેટા, તું ચિન્તા ન કરીશ શાસ્ત્રોમાં એનો ઉલ્લેખ છે કે જેઓ ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્નો કરે છે, તેઓને આવી અવસ્થામાંથી પસાર થવું પડે છે. હું તને મટાડી દઈશ.’ તે પછી એમણે મથુરબાબુને એક ઓરડામાં બધા જ પ્રકારની મીઠાઈઓ રાખવાની સૂચના આપી. તે પછી મને તે ઓરડામાં રહેવાનું કહ્યું અને રાતે કે દિવસે ગમે ત્યારે, જ્યારે ભૂખ લાગે ત્યારે ખુશીથી જેટલું ખાવું હોય તેટલું ખાવા જણાવ્યું. મેં એ પ્રમાણે કર્યું; અને મારા મનમાં આવે તેમ હરતાં ફરતાં મેં એ વિવિધ પ્રકારની મીઠાઈઓ ખાવા માંડી. આમ ત્રણ દિવસ કર્યું ત્યાં તો એ રાક્ષસી ભૂખ સદંતર મટી ગઈ.”

(શ્રીક્રિસ્ટોફર ઈશરવુડના આધારે)

Make A Difference By Running For A Cause

Precy Pathak

JKM and Jai Gurudev,

I was recently in Ambaji India in February 2008 visiting Maa in her Divine Swargarohan. It was a cool February evening, the sun was setting and the builders were taking prasad as they were thankful for the days work. Before I knew it, the sky grew dark however Maa's Swargarohan was filled with many bright faces. Many devotees gathered at Maa's feet for prayers and satsung. We watched a video of all the charitable efforts Maa contributed to the local children by providing them with food, clothing and educational materials. I was highly impressed by the work that was being done by Maa and her loyal devotees. After the video, Maa asked me to say a few words in gujarati to let the public know about my charitable contributions that I have made here in Canada. I stood up in front of a large crowd of smiling faces which were full of curiosity. I was delighted and honoured to share with everyone my passion for running and how I have been able to make a difference in the world.

As a little girl growing up in Canada, I always adored Maa. She always taught everyone very

important life long values. The biggest value I learned was Seva, the importance of helping others. At the age of 13, as I was learning a lot from Maa, I needed her strength to help me get through the most terrifying experience of my life. My wonderful dad Ajitbhai was on his deathbed at a local hospital diagnosed with pneumonia. I'm very glad that my prayers were answered by Maa and my divine Gurudev as my father survived. My father's recovery was the root of my inspiration to run. Being daddy's little girl, I wanted to ensure he was taking care of his health so I would accompany him on walks. As he walked, I would run. He would encourage me to run up and down hills, run through trails, and to run fast! I fell in love with running more as my dad was improving in his recovery through exercise. My dad is my hero!

Fourteen years later, Maa and my father gave me the gift and passion of running for life. I joined the Running Room in early 2006 and now I am coaching the half marathon clinic (21 km). To date, I have run 3 half marathons and I am looking forward to running the full next year (42 km). I have met many runners who have improved their health through running and I am grateful that I can help them achieve their fitness goals. I encourage you to run to improve your overall health and fitness, bring out a positive attitude and have fun! The most important thing running has brought to my life

is the fulfillment of knowing that I am helping others through coaching and through running for important causes. Running has become my lifestyle as I run for causes which save lives and I strongly encourage you to do the same.

John Stanton, the founder of the Running Room said "Running, the simple act of putting one foot in front of the other is truly a life changing experience. Running is for anyone who wants to strengthen their body and stimulate their mind but it is also for those who pursue a passion." My passion is to run for a cause. I know that I make a difference, every km is one step closer to finding a cure, providing hope and making dreams come true. This is why I am encouraging you to do something extraordinary. Run for someone or something that you strongly believe in. The distance does not matter but run for something that touches your heart. My goal is to inspire you to run and raise money for a worthy cause. Three reasons why I feel we need to get involved are :

1. It is worthwhile to support a cause.
2. There is strength in numbers.
3. You can make a difference.

There is nothing like joining thousands of runners in supporting a worthwhile cause.

Running opens up the door for us to become

involved and to donate to charities that you may have never considered before. Run for organizations such as the Habitat for Humanity, the Canadian Diabetes Association, Leukemia & Lymphoma Society of Canada along with many others. Winston Churchill said “We make a living by what we get, but we make a life by what we give.”

You can make a difference. Edward Everett Hale, an American Author from the 1800’s wrote “I am only one, but I am one. I cannot do everything, but I can do something.” I encourage all of you to do something. It is extremely rewarding to know that you flexed your generosity.

I hope I have inspired you to participate in a race and to donate to a cause that is important to you. Run for something you believe in. Be generous and selfless. There is nothing more gratifying than helping others. Be more than a runner, be a running hero. Be one of the millions to run for a cause, every km makes a difference so get involved! I applaud those of you who have participated in running events, please continue to do so.

If you haven’t, make it your goal for 2008 to do something special and rewarding. Think about who you would go the extra mile for. Think about which cause you would support. I encourage you to find your way and leave a footprint in this world where you have

made a difference. Together, we can help more kids with cancer go to summer camp. Together we can find a cure for cancer. Together we can help more families. I hope you find your worthy cause, run with, others and make a difference.

I am thankful for the privilege that I received from Maa to speak on many occasions and to write about a running lifestyle that I truly believe in. Running has the power to transform lives and I am very happy to share my experiences and thoughts. I’m glad that ever since I was a little girl, Maa taught me the right values so I would have thoughts to help others. I am also thankful to my dad for teaching me the importance of health, fitness and exercise.

When I was in Ambaji at Maa’s feet, she blessed me with a large garland of beautiful red roses after my speech. I was overflowing with joy as she gave me many blessings to run 108 km one day! I have kept the petals of the garland and will carry them with me on every race I run. I know there is magic in those petals so Maa will always give me the power to propel and she will always be with me. With Maa’s supreme support, love and blessings, my runs will make even a greater difference in the world!

God Bless,
Precy.

ઉમદા હેતુ માટે લાગી જઈ જુદી વિશેષ વ્યક્તિ બનો.

અનુવાદ તંત્રી

આ લેખ જુલાઈ-૨૦૦૮ માં કેનેડામાં લખાયો છે.

હું થોડા વખત પહેલાં જ એટલે કેબ્રુ.-૨૦૦૮ માં ભારતમાં અંબાજી ખાતે હતી ત્યારે પૂ. માની મુલાકાત સ્વર્ગારોહણના દિવ્યધામમાં થઈ. તે કેબ્રુઆરિની શીતળ સાંજ હતી. સૂર્યાસ્ત થઈ રહ્યો હતો. મકાનબાંધકામના કારીગરોને તેમના અહીંના કામના પુરસ્કારરૂપ વધારાનો પ્રસાદ વહેંચવામાં આવતો હતો, જેમાં એક પ્રકારના આભારની લાગણી વ્યક્ત થતી હતી. આ વિષે હું કંઈ જાણું તે પહેલાં જ આકાશ અંધકારથી છવાઈ ગયું, આમ છતાં પૂ. માનું સ્વર્ગારોહણ કેટલાક ચમકતા ચહેરાઓથી દીપી ઊઠ્યું. પ્રાર્થના અને સત્સંગ માટે ઘણા ભક્તો પૂ. માના ચરણો પાસે ભેગા થઈ ગયા.

અહીં અમે પૂ. માની એક વિડિયો જોઈ જેમાં એ જોવા મળ્યું કે પૂ. મા દ્વારા જે સત્કર્મો થઈ રહ્યાં છે તેમાં સ્થાનિક આદિવાસી બાળકોને ભોજન, પહેરવાનાં સ્વેટર, ભણવા માટેના દક્તર વગેરે વહેંચવામાં આવી રહ્યાં છે. પૂ. મા અને તેઓના સમર્પિત ભક્તોદ્વારા કરાતી આ પ્રવૃત્તિની મારા મન પર ઊંડી છાપ પડી. આ વિડિયો દર્શન પછી અહીં કેનેડામાં પૂ. મા દ્વારા કરાઈ રહેલી સત્કર્મોની પ્રવૃત્તિઓમાં અમારું જે પ્રદાન રહ્યું તે વિષે હું ગુજરાતીમાં બોલું એમ પૂ. માએ જણાવ્યું. જેથી અહીંના લોકો તે જાણી શકે. જાણવાની ઉત્સુકતા ધરાવતા સ્મિતથી પ્રકાશિત

મુખવાળા એ મોટા સમુદાય સામે હું બોલવા ઊભી થઈ. મને એની ખુશી થઈ અને બીજાઓ સાથે મારી દોડવાના ક્ષેત્રે થયેલ પ્રગતિની લાગણી હું વહેંચી શકી. જેના પરિણામે દુનિયાની બીજી વ્યક્તિઓથી હું અલગ છું એનું ગૌરવ અનુભવી રહી.

કેનેડામાં ઉછરી રહેલી આ નાની છોકરી પૂ. માને હંમેશાં પૂજતી રહેતી. તેઓ દરેકને જીવનનાં ખૂબ મહત્વનાં મૂલ્યોનો પાઠ શીખવતાં. બીજાઓને મદદરૂપ થવાનું મહત્ત્વ એટલે સેવાના મોટા મૂલ્યની વાત હું શીખી. પૂ. મા પાસેથી ૧૩ વર્ષની ઉંમરે હું ઘણું બધું શીખી રહી હતી, ત્યારે જીવનને ભયભીત કરી મૂકે તેવી મારા જીવનની ઘટના પ્રસંગે પૂ. માની શક્તિની મદદની મારે જરૂર ઊભી થઈ. તે સમયે મારા પૂ. પિતાજીને ન્યુમોનિયાની બિમારીને લીધે સ્થાનિક હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવેલ. ત્યારે મને એ અનુભવી ખુશી થઈ કે મારી પૂ. મા અને પૂ. ગુરુદેવને કરેલી પ્રાર્થનાઓથી મારા પિતાજી સાજા થઈ ગયા. મારા પિતાજીને સાજા થવાના કારણમાં મને જે દોડવાની સ્પર્ધામાં ભાગ લેવાની પ્રેરણા રહેલી છે એમ લાગ્યું. પિતાની નાની લાડલી દીકરીના નાતે તેઓ પોતાની તબીયતની પૂરતી કાળજી લે તે માટે, તેઓ જ્યારે ચાલવા જાય ત્યારે હું સાથે જતી. તેઓ ચાલે અને હું દોડુ ત્યારે તેઓ ટેકરીની ઉપરથી નીચે ને ઉપર એમ દોડીને ચઢવાની મારી પ્રવૃત્તિને પ્રોત્સાહન આપતા, તેઓ ઝડપથી દોડવાનું કહેતા. આમ વધુ ને વધુ દોડવાની પ્રવૃત્તિ સાથે મારો લગાવ થઈ ગયો. સાથે સાથે કસરતના પરિણામે મારા પિતાનું સ્વાસ્થ્ય પણ સુધરવા લાગ્યું. આમ મારા પિતા મારા માટે આદર્શ બની ગયા!

હું ચૌદ વર્ષની થઈ પછી પૂ. મા અને મારા પિતાએ મને

સુંદર ભેટ આપી, સાથે સાથે જીવન માટે દોડતા રહેવાથી, મહત્વાકાંક્ષા—૨૦૦૬ ના પ્રારંભમાં હું ‘રનીંગ રૂમ’ નામની સંસ્થામાં જોડાઈ અને હવે હું અડધી મેરેથોન રેસ (૨૧ કિ. મી.) દોડવાની તાલીમ આપી રહી છું. આજ સુધીમાં હું ત્રણ વખત અડધી મેરેથોન દોડમાં ભાગ લઈ ચૂકી છું અને હવે પછી આવતા વર્ષે મેરેથોન દોડ એટલે ૪૨ કિ. મી.ની સ્પર્ધામાં ભાગ લેવાની ઈતેજારી સેવી રહી છું. હું ઘણા બધા દોડવીરોને મળી ચૂકી છું જેઓએ દોડીને પોતાનું આરોગ્ય સુધાર્યું હોય અને હું તેઓને તે માટેની યોગ્યતાના ધારણો સુધી પહોંચાડવાની ક્ષમતા પ્રાપ્ત કરાવી શકું તે બદલ પ્રભુની અહેસાનમંદ છું. તમારી એકંદર તંદુરસ્તી ને ક્ષમતાના લક્ષ્યને સુધારવા માટે હું દોડવાની વાતને પ્રોત્સાહન આપું છું. આ ઉપરાંત તેનાથી તમારો જીવન પ્રત્યેનો અભિગમ હકારાત્મક બને છે ને તમને મજા પડે છે. દોડવાની કસરતે મારા જીવનમાં જો કોઈ મહત્વની બાબત આણી હોય તો તે એ છે કે હું બીજાઓને દોડવાની તાલીમ આપીને તેમ જ ઉમદા હેતુઓમાં દોડવાની બાબતમાં મદદરૂપ થઈ રહી છું. દોડવું એ મારે માટે મારી જીવનશૈલી બની ગઈ છે. કારણ કે હું બીજાઓની જીંદગી બચે તે માટે દોડું છું અને હું તમને પણ તેમ કરવા ભારપૂર્વક પ્રોત્સાહિત કરું છું.

જેમણે ‘રનીંગ રૂમ’ નામની સંસ્થાની સ્થાપના કરી તે જોન સ્ટેનટોને કહ્યું છે કે દોડવું એટલે એક પગ ઉપાડી બીજાની આગળ મૂકવો એવી તદ્દન સરળ ક્રિયા છે જે સાચે જ જીવનમાં પરિવર્તન લાવનાર અનુભવ છે. જે કોઈ પોતાના શરીરને શક્તિશાળી ને મનને ક્રિયાશીલ બનાવવા માગતું હોય તેને માટે દોડવાની કસરત છે, પરંતુ બીજા કેટલાક તેને એક મહત્વાકાંક્ષા

બનાવી અનુસરે છે. મારી મહત્વાકાંક્ષા પણ કોઈ ખાસ હેતુ માટે છે. જે હું જાણું છું તે પ્રમાણે બીજાઓથી ભિન્ન છે, દરેક કિલોમીટરનું અંતર કાપવું એ આરોગ્યના સુધાર માટે વધુ નજીક લઈ જનારું પગલું છે. તેમ જ તે આશા અને સ્વપ્નોને સાકાર કરવામાં સહાયરૂપ છે. તેથી જ હું તમને બધાંને કંઈ અસામાન્ય કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરું છું. કોઈક માટે અથવા જેમાં તમને ખૂબ શ્રદ્ધા હોય તેને માટે ગતિશીલ બનો. લક્ષ્ય કેટલું દૂર છે તેની ચિન્તા કર્યાવગર, તમારા હૃદયને જે કાંઈ સૌથી વધારે સ્પર્શતી હોય તેને માટે પુરુષાર્થ કરો. મારા જીવનનું લક્ષ્ય તમને ઉમદા હેતુ માટે પૈસા એકત્રિત કરવાની પ્રેરણા પૂરી પાડવાનું છે. મારી દૃષ્ટિએ આપણી જાતને આમાં શા માટે સામેલ કરવી જોઈએ, તે માટે ત્રણ કારણો આ પ્રમાણે છે:—

૧. ઉમદા હેતુની પૂર્તિ માટે મદદરૂપ થવું ખૂબ જરૂરી છે.

૨. સંઘમાં શક્તિનું સર્જન થાય છે.

૩. તમે કોઈપણ બાબતમાં બદલાવ કે ફેરફાર લાવવા સક્ષમ છો.

ઉમદા હેતુની પૂરતી માટે હજારો માણસોનો સાથ સહકાર હોય તે જરૂરી નથી. જેને તમે કદી અગાઉ ગણનામાં ન લીધી હોય તેવા સેવા કાર્યમાં તમારી જાતને જોડવામાં આ દોડવાનો પ્રારંભ એક માર્ગ ખુલ્લો કરે છે. માનવતા માટે કામ કરતી “હબીટટ(Habitat) કેનેડિયન ડાયાબીટીઝ એસોસિએશન, કેનેડાની લ્યુકેમિયા એન્ડ લીમ્ફોમીયા સોસાયટી જેવી કે બીજા એવી સંસ્થાઓ માટે પ્રવૃત્તિ કરો. વિન્સન્ટ યર્ચિલે કહ્યું છે કે “આપણું અસ્તિત્વ આપણને શું મળે છે, તેનાથી બને છે, પરંતુ આપણું સાચું જીવન તો આપણે બીજાઓને શું આપીએ છીએ,

તેનાથી બને છે.

તમે આગવું અસ્તિત્વ બનાવી શકો છો. એડવર્ડ ઈવેરેટ(Edward Everett) નામના ૧૮૦૦ માં થયેલા એક અમેરિકન લેખકે લખ્યું છે કે “ભલેને હું ફક્ત એકલો છું, પણ હું એક તો છું. સાચું છે કે હું બધું ન કરી શકું, પણ કંઈક તો જરૂરથી કરી શકું. તેથી હું તમો બધાને (લોકોના ભલામાટે) કંઈક કરવા પ્રોત્સાહિત કરી શકું છું. તમે તમારી ઉદારતાને બીજાઓના ભલા માટેનો વળાંક આપ્યો તેનો ખૂબ મોટો બદલો મળશે, તેમાં વિશ્વાસ રાખો. ઉદાર અને નિઃસ્વાર્થ બનો. તમે જેને મહત્વનું ગણો છો તેવા કામ માટે ઉદારતાથી આપો—તેવી પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેવા મેં તમને પ્રોત્સાહિત કર્યા છે, એવી મને આશા છે. જેમાં તેમને શ્રદ્ધા હોય તેવી પ્રવૃત્તિમાં લાગી જાઓ. બીજાઓને મદદરૂપ થવા કરતાં વધારે સંતોષપ્રદ બીજું કશું નથી. ઉમદા હેતુ માટે લાખો માણસોની દોડવાની જે સ્પર્ધા ચાલી રહી છે તેમાં તમે જોડાઈ જાવ, તેમાં એક વિશેષ વ્યક્તિ બની રહો. તેમાં તમે જે એકાદ કિ. મીટરનું અંતર તેનું મૂલ્ય છે, તમારે તમારી જાતને તેમાં જોડેલી રાખવાની છે. જેઓએ સત્પ્રવૃત્તિની સ્પર્ધાની દોડમાં ભાગ લીધો છે તેઓ સૌ અભિનંદનને પાત્ર છે. આશા છે કે તેઓ તેમાં લાગી રહે.

પૂ. માનો હું આભાર માનું છું કે ઘણા પ્રસંગોએ તેઓએ મને બોલવાની તક આપી છે અને મેં દોડવાની જે જીવનશૈલી અપનાવી છે અને જેમાં મારી સાચી આસ્થા છે તે વિષે લખવાની. દોડવાની જે ક્રિયા છે તેમાં જીવનમાં બદલાવ લાવવાની શક્તિ છે. આ બાબતમાં મારા જે વિચારો ને અનુભવો છે, તે બીજાઓ સાથે આપલે કરવાથી હું આનંદ

અનુભવું છું. મને એ વાતની ખુશી છે કે હું જ્યારે નાની બાલિકા હતી ત્યારથી પૂ. માએ મને જીવનના સાચા મૂલ્યોની સમજ આપી, જેમાં બીજાઓને મદદરૂપ થવાની વાતનો સમાવેશ હતો. સાથે સાથે હું મારા પૂ. પિતાજીનો પણ આભાર માનું છું કે તેઓએ મને નાનપણથી જ આરોગ્ય, સ્વાસ્થ્ય અને વ્યાયામ અંગેની સમજ આપી.

અંબાજીમાં હું જ્યારે પૂ. માનાં ચરણો પાસે હતી, ત્યારે તેઓએ સુંદર લાલ ગુલાબનો હાર—મારા વક્તવ્ય પછી આશીર્વાદરૂપે આપ્યો. પૂ. માએ જ્યારે મને એક દિવસ ૧૦૮ કિ. મીટર દોડવાના આશીર્વાદ આપ્યા ત્યારે તો હું ખૂબ ભાવવિભોર બની ગઈ. આ હારની પાંખડીઓ મેં સાચવી રાખી છે અને જ્યારે પણ હું દોડવાની કોઈપણ હરિફાઈમાં જઈશ, ત્યારે સાથે લેતી જઈશ. હું જાણું છું તે પાંખડીઓમાં ગૂઢ શક્તિ રહેલી છે, જેથી હું અનુભવી શકીશ પૂ. મા મને આગળ વધવાની શક્તિ પૂરી પાડતાં હંમેશા મારી સાથે જ છે. પૂ. માની સર્વોત્તમ સહાય, પ્રેમ અને આશીર્વાદને લઈને મારી આ દોડવીરની હરિફાઈની દુનિયામાં હું અવશ્યપણે જુદી તરી આવીશ.

પ્રભુના આશીર્વાદ યાચતી
પ્રેસી પાઠક

અનસૂયાબહેન સારાભાઈ

મુકુલ કલાર્થી

મહાત્મા ગાંધીજી તો સૌના પૂજ્ય મહાત્મા, પરંતુ ગાંધીજી નામના 'મહાત્મા' ન હતા. તેઓનો આત્મા ખરેખર મહાન હતો.

એક બહેન, ગાંધીજી કરતાં વયમાં નાનાં, પરંતુ ગાંધીજી તેમને પત્ર લખે એમાં સંબોધન કરે 'પૂજ્ય'!

આવું સંબોધન વાંચીને એ બહેનને ખૂબ સંકોચ થતો. એટલે તેમણે ગાંધીજીને 'ચિ.' કે એવું કોઈ બીજું સંબોધન લખવા સૂચવ્યું.

એ પત્રના જવાબમાં એ બહેનને તેઓ 'પૂજ્ય' કેમ લખે છે, એ જણાવતા પત્રમાં ગાંધીજીએ તેમને લખી જણાવ્યું:

'મને જે સરળ ચિત્ત, નિખાલસ, નમ્ર, શીલવતી, દૃઢ, નિર્ભય, સત્યવાદિની જણાય છે, એ બહેનો 'પૂજ્ય' છે.'

'આ બધા ગુણો મેં તમારે વિશે પ્રથમથી જ આરોપ્યા છે. તેથી, તમને 'પૂજ્ય' કહેતો આવ્યો છું.'

'મારો પ્રેમ, બાપનો દિકરી પ્રત્યે હોય તે તમારેવિશે રહ્યો છે, પણ તમે ઉંમરે ઠીક અને ધનિક કુટુંબનાં. એટલે તમને યોગ્ય અને પ્રિય વિશેષણ તમારે વિશે વાપરતાં મારી હિંમત નથી ચાલી, પણ તમને 'પૂજ્ય' લખવાની ના પાડો, તો 'ચિ.' (ચિરંજીવી) અને તેમાં જે સમાયેલું છે, તે તો છે જ. હવે, કોઈ વેળા એક, તો કોઈ વેળા બીજું એમ પોતાની મેળે વિશેષણો વપરાયાં કરશે અને છેવટે જે પરવડશે તે વપરાશે. અંતે તો

હૃદયમાં જે હોય તે હોય.'

વળી, બીજા એક પત્રમાં મહાત્માજીએ લખ્યું હતું:

'...તમારી ઉપર મારો આટલો બધો પ્રેમ છે, તેમા તમને શા માટે આશ્ચર્ય થાય છે? તમારી ઉપર મને ભારે વિશ્વાસ છે. જ્યારે બધાં પડી ગયાં હશે, ત્યારે પણ તમે જરૂર ઊભાં રહેશો.'

'હું સ્વચ્છતા, વીરતા, સત્ય ઇત્યાદિને પૂજનારો છું. એ બધું તો તમારામાં આરોપ્યું છે.'

મહાત્મા ગાંધીજીનો આ ભાવ પ્રાપ્ત કરનારાં બહેનને ઓળખ્યાં?

તેઓ હતાં અનસૂયાબહેન સારાભાઈ.

માતાપિતાની શીળી છાયા

અનસૂયાબહેનનો જન્મ ઈ.સ. ૧૮૮૫ના નવેમ્બરની ૧૧મી તારીખે અમદાવાદમાં થયો હતો.

તેમના પિતાશ્રીનું નામ સારાભાઈ હતું અને માતૃશ્રીનું નામ ગોદાવરીબા હતું.

સારાભાઈ, અમદાવાદની જાણીતી કેલિકો મિલના માલિક અને જાણીતા સુપ્રતિષ્ઠિત ઉદ્યોગપતિ હતા.

સારાભાઈને બગીચાનો ઘણો જ શોખ હતો. મિલમાંથી આવ્યા પછી કેટલીક વાર પોતે જ ખૂરપી લઈ બગીચામાં કંઈ ને કંઈ કામ કરવા લાગી જતાં.

એક વાર મજાનો પ્રસંગ બન્યો. એક દિવસ સાંજની વેળાએ સારાભાઈ શેઠ બગીચામાં કામ કરી રહ્યા હતા. એ સમયે એક ભાઈ, સારાભાઈને મળવા આવ્યા. તેમણે પૂછ્યું:

'માળી, સારાભાઈ શેઠ ક્યાં મળશે?'

સારાભાઈ ઊભા થઈ હસતાં હસતાં બોલ્યા:

‘હું જ સારાભાઈ છું!’

સારાભાઈનો બગ્યાનો શોખ તેમનાં સંતાન અનસૂયાબહેન અને તેમના નાના ભાઈ અંબાલાલભાઈમાં ઊતર્યો હતો. અંબાલાલાભાઈનો શાહીબાગનો બગીચો આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે.

આખું કુટુંબ સુખશાંતિથી રહેતું હતું. એવામાં કુટુંબ ઉપર ભારે આફત આવી પડી! અનસૂયાબહેન નવેક વર્ષનાં હતાં , તે વખતે સારાભાઈ શેઠનું દુઃખદ અવસાન થયું.

હવે, બાળકોના ઉછેરની બધી જવાબદારી ગોદાવરીબા અને અનસૂયાબહેનના કાકા ચિમનભાઈ શેઠને માથે આવી પડી.

પરંતુ ગોદાવરીબાને પતિના અવસાનથી ભારે આઘાત લાગ્યો હતો. દસેક દિવસમાં તે પણ ગંભીર માંદગીમાં પટકાઈ પડ્યાં. ત્રણેક માસની માંદગી ભોગવીને ગોદાવરીબા પણ પતિની પાસે ચાલ્યાં ગયાં!

આમ, ત્રણે બાળકો બહુ નાની વયમાં માબાપ વિહોણાં બની ગયાં!

વિદ્યાભ્યાસ

પિતાજી સારાભાઈ સુશિક્ષિત અને સુસંસ્કારી હતા. તે કન્યા કેળવણીમાં માનતા હતા. એટલે અનસૂયાબહેનને શિક્ષણ સારી રીતે મળે એ બાબતમાં તે સજાગ હતા.

ચોથા ધોરણ સુધી ઘેર ભણાવવાની ખાસ વ્યવસ્થા કરી હતી. ત્યાર પછી મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજમાં તેમને દાખલ કરવામાં આવ્યાં. અનસૂયાબહેનનાં સહાધ્યાયી તરીકે પાછળથી

ગુજરાતના સામાજિક જીવનમાં આગળ પડતો ભાગ લેનાર શારદાબહેન મહેતા પણ હતાં.

આમ, એમનું શિક્ષણનું કામ બહુ સારી રીતે ચાલતું હતું, પરંતુ તે જમાનાના રિવાજ પ્રમાણે અનસૂયાબહેનનો નવમે વર્ષે વિવાહ કરવામાં આવ્યો અને અગિયારમે વર્ષે તો માબાપ અવસાન પામ્યાં!

જે ભાઈ સાથે તેમનો વિવાહ થયો હતો, એ તેમના કરતાં એક વર્ષ મોટા હતા અને ભણવામાં હોશિયાર ન હતા. એટલે તે નાપાસ પણ થતા. તેથી, તે અનસૂયાબહેન કરતાં ભણવામાં પાછળ પડી ગયા હતા.

આ જોઈને અનસૂયાબહેનના કાકા ચિમનભાઈએ અનસૂયાબહેનને નિશાળેથી ઉઠાડી લીધાં. આમ, તેમના તેજસ્વી શાળાજીવનનો અંત આવ્યો, પરંતુ તેમની અભ્યાસવૃત્તિ બંધ પડી નહિ. ઘેર રહીને તેમણે સારાં સારાં પુસ્તકોનો અભ્યાસ જારી રાખ્યો. આ વિદ્યારસ જીવનભર કાયમ રહ્યો.

જીવનનો રાહ બદલાયો

અનસૂયાબહેનના વિવાહ થઈ ગયા હોવાથી તેમને વચ્ચે વચ્ચે સાસરે રહેવા જવાનું થતું હતું. પછી સાડાબાર વર્ષની ઉંમરે એમનાં લગ્ન થઈ ગયાં. સાસરે રહેવા ગયાં ખરાં, પણ સંસારી જીવનમાં તેમને જરાયે ગોઠે નહિ.

છેવટે એમને આ સાંસારિક જીવન ઉપરથી મન ઊઠી ગયું અને જીવન ઉપર એવો વૈરાગ્ય આવી ગયો કે એમનું મન ધર્મસાધના તરફ વળવા લાગ્યું. તે ઉપવાસ વગેરે કરતાં અને પ્રતિક્રમણ ક્રિયાઓ પણ નિયમિત કરવા લાગ્યાં. સંસાર ઉપરથી

તેમનું મન સમૂળગું ઊઠી ગયું ત્યારથી તેમણે ધાર્મિક ગ્રંથો અને સદ્બોધપ્રેરક સારા સારાં પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો.

સત્તરેક વર્ષની વયે તેમના હાથમાં સ્વામી વિવેકાનંદનું ‘રાજયોગ’ પુસ્તક આવ્યું. એ પુસ્તકમાં શરૂમાં ‘સંન્યાસીનું ગીત’ નામનું પ્રેરણાદાયી કાવ્ય છે. એ કાવ્યની અનુસૂયાબહેનના ચિત્તતંત્ર ઉપર ખૂબ ઊંડી અને ચિરસ્થાયી અસર થઈ. પછી તો એમણે એ ગીત ધીરે ધીરે કંઠસ્થ પણ કરી દીધું. વારંવાર એનું તે રટણ કરવા લાગ્યાં. તેમના અંતરતમ હૃદયસ્થાને ‘ૐ તત્ સત્’ નું ધ્રુવવાક્ય દિવ્ય સ્પંદનો જગાવવા લાગ્યું.

ત્યાર પછી અનસૂયાબહેને સ્વામિજીનાં બધાં લખાણો આદરભાવથી વાંચ્યાં. તેમનું મન ત્યાગ અને વૈરાગ્યની ભાવનાથી પ્લાવિત બની ગયું. સ્વામિ વિવેકાનંદને તેમણે મનોમન પોતાના માર્ગદર્શક તરીકે સ્વીકારી લીધા. છેક વૃદ્ધાવસ્થાપર્યંત સ્વામિજીનાં પ્રેરક આધ્યાત્મિક લખાણોનું અનસૂયાબહેન અનુશીલન કરતાં રહ્યાં.

તદુપરાંત, તેમણે અંગ્રેજી ભાષામાં ઉત્તમ પુસ્તકોનો પણ ઊંડો અભ્યાસ કર્યો. સેમ્યુઅલ સ્માઈલ્સનાં ‘કેરેક્ટર’, ‘ડ્યુટી’, ‘સેલ્ફ હેલ્પ’ વગેરે પુસ્તકોનો, શેક્સપિયરનાં કેટલાંક નાટકોનો તથા ટેનિસન વગેરે કવિઓનાં કાવ્યોનો રસપૂર્વક આસ્વાદ માણ્યો હતો.

પરંતુ ધીમે ધીમે તેમનું ચિત્ત સંસાર પ્રત્યે વધારે ને વધારે ઉદાસીન થતું ગયું. ઈ.સ.૧૯૦૬ના અરસામાં તો અનસૂયા-બહેને હંમેશને માટે સંસાર છોડી જૈન સાધ્વી થવાનો વિચાર કર્યો. દર્શનવિજયજી મહારાજશ્રીના શિષ્ય દેવેન્દ્રવિજયજી પાસે ભાગવતી દીક્ષા લેવાનું પણ તેમણે વિચાર્યું. સાધ્વી થવાનો

પોશાક તથા પાત્રો પણ તેમણે ઘરમાં વસાવી લીધાં હતાં.

પણ નિયતિએ એમને માટે વધારે વ્યાપક સેવાક્ષેત્ર નિર્માણ કરી રાખ્યું હતું. એટલે એમનો આ વિચાર અમલમાં મૂકી શકાયો નહિ.

એ અરસામાં પિતા સારાભાઈના પરમ મિત્ર અને કુટુંબના હિતેચ્છુ સર ચિનુભાઈને ત્યાં મુંબઈથી ડૉ.એરૂલકર આવ્યા હતા. અનસૂયાબહેન પણ તે વખતે ચિનુકાકાને ત્યાં ગયાં હતાં.

અનસૂયાબહેનના ત્યાગપ્રધાન વિચારો જાણીને ડૉ. એરૂલકરે તેમને સલાહ આપતાં કહ્યું:

‘બહેન, તું આ બધી વાત જવા દે અને વિલાયત જઈ દાક્તરીનો અભ્યાસ કર. તું દાક્તર થઈને હિંદુસ્તાન આવીશ, તો આપણા દેશમાં સ્ત્રી-દાક્તરો નહિવત્ છે, એટલે લોકોની અને ખાસ કરીને બહેનોની ઘણી સારી સેવા થઈ શકશે.’

અનસૂયાબહેનને વડીલ જેવા દાક્તર સાહેબની વ્યવહારુ સલાહ યોગ્ય લાગી. તેમણે દાક્તરીનો અભ્યાસ કરવા વિલાયત જવા નક્કી કર્યું. અંબાલાલભાઈને મોટાં બહેનનો આ વિચાર ગમી ગયો. તેમણે આ બાબતમાં ખુશીથી સંમતિ આપી.

વિધાતાની અદ્ભુત કરામત

એ દિવસો દરમિયાન બનેલો એક આકસ્મિક પ્રસંગ ભગવાનની અકળ કળાનો અનુભવ કરાવે એવો છે.

એક દિવસ એક વિદેશી સજ્જન, અંબાલાલભાઈને ત્યાં આવી ચડ્યા. તે વખતે અનસૂયાબહેન ઘેર હતાં. તેમણે એ ભાઈનું સ્વાગત કર્યું. પછી કેલિકો મિલમાં તેમના ભાઈ અંબાલાલભાઈને સંદેશો મોકલ્યો. એટલે તે પણ તરત ઘેર આવી ગયા.

ઓક્ટોબર : ૨૦૦૮

૩૫

એ વિદેશી ભાઈ બીજું કોઈ નહિપણ મિ. પોલાક હતા. તે ઈ.સ.૧૯૧૦માં દક્ષિણ આફ્રિકામાં મહાત્મા ગાંધીજીના મદદનીશ હતા. ત્યાં ગાંધીજીએ સત્યાગ્રહ કર્યો હતો, એમાં તેમણે પણ ભાગ લીધો હતો.

મિ. પોલાક ભારત આવ્યા હતા. એ વખતે તે અમદાવાદ પણ આવ્યા હતા. એમને અમદાવાદમાં જાણીતા સમાજસુધારક અંબાલાલ સાકરલાલ દેસાઈને ત્યાં જવાનું હતું.

અમદાવાદ સ્ટેશને તેમણે ટિકિટ કલેક્ટરને અંબાલાલ-ભાઈના રહેઠાણ વિશે પૂછ્યું.

ટિકિટ કલેક્ટરે એમ માની લીધું કે આ વિદેશી ભાઈ અંબાલાલ સારાભાઈને ત્યાં જવા માગે છે. એટલે તેમણે શાહીબાગનું સરનામું આપ્યું. મિ. પોલાક, ઘોડાગાડીમાં બેસી શાહીબાગ અંબાલાલભાઈ સારાભાઈને ત્યાં ભૂલમાં આવી ચડ્યા!

પરંતુ છેવટે આ ભૂલ શુભ હેતુરૂપ જ ભવિષ્યમાં બની ગઈ. આ કુટુંબને મહાત્મા ગાંધીજી સાથેના નિકટના પરિચયમાં આવવાનું સદ્ભાગ્ય સાંપડ્યું.

અનસૂયાબહેન અને અંબાલાલભાઈએ ગાંધીજીના દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહનાં કામ વિશે સાંભળ્યું હતું. એમના એક નિકટના સાથી પોતાને ઘેર આપમેળે આવી ચડ્યા. આથી, એ ભાઈબહેનને ખૂબ આનંદ થયો. બંનેએ પોલાકની ખૂબ પ્રેમ-ભાવથી આગતાસ્વાગતા કરી.

પોલાક, અંબાલાલભાઈને ત્યાં ચારપાંચ દિવસ રહ્યા. પોલાકે ગાંધીજી વિશે જોયેલી અને અનુભવેલી ઘણી ઘણી વાતો કરી અને અનસૂયાબહેન ગાંધીજીના મનોમન પ્રશંસક બની ગયાં.

૩૬

અધ્યાત્મ

બેત્રણ દિવસ પછી પોલાકે પોતાને થતી મૂંઝવણ જણાવતાં ખુલાસો કરતાં કહ્યું:

‘મને તો અંબાલાલ સાકરલાલ વિશે એમ કહેવામાં આવ્યું હતું કે તેઓ તો આઘેડ વયના છે અને ત્રણચાર બાળકોના પિતા છે, પણ તમે તો યુવાન છો! એટલે મારી કંઈ ભૂલ તો નથી થઈને?’

આ વાત સાંભળી અનસૂયાબહેન અને અંબાલાલભાઈ આનંદવિભોર થઈ ગયાં. તેમણે પોલાકને પ્રેમથી કહ્યું :

‘એ અંબાલાલ સાકરલાલ અન્ય વ્યક્તિ છે. તેઓ મારા કરતાં ઘણા મોટા છે. તમે એમને ત્યાં જવાને બદલે અનાયાસે અમારે ત્યાં પધાર્યા છો. તેથી, અમે ખરેખર સદ્ભાગી થઈ ગયાં. અમને એથી ખૂબ જ આનંદ થયો છે. ઈશ્વરે જ તમને અહીં મોકલ્યા છે.’

પછી તો પોલાકનો સારાભાઈ કુટુંબ સાથે હંમેશાનો સંબંધ બંધાઈ ગયો.

ગાંધીજીને માટે અનસૂયાબહેન અને અંબાલાલભાઈને ખૂબ માન ઊપજ્યું હતું. પછી જ્યારે દક્ષિણ આફ્રિકાથી ગાંધીજી પાછા ભારત આવી અમદાવાદ પધાર્યા હતા, ત્યારે અંબાલાલભાઈએ ગાંધીજીને અને કસ્તૂરબાને પોતાને ત્યાં બોલાવ્યાં હતાં.

તે વખતથી સારાભાઈ કુટુંબ, ગાંધીજીનું પરમ ભક્ત બની ગયું. મહાત્મા ગાંધીજી, અનસૂયાબહેનના જીવનભરના રાહબર જ બની ગયા.

‘શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથેના વાર્તાલાપ’

‘સભાન શાશ્વતી’

સંપાદન : પોલ બ્રન્ટન-વેંકટરામૈયા
પ્રો. તરલા દેસાઈ

જપ જ્યાં સુધી સહજ ન બની જાય ત્યાં સુધી કરવા જોઈએ. શરૂઆતમાં એને માટે પ્રયત્ન જરૂરી છે પછી તે આપ મેળે થયા કરે છે. જ્યારે તે સહજ બની જાય છે ત્યારે એ સાક્ષાત્કાર છે. બીજા કાર્યમાં રોકાયેલા હોઈએ ત્યારે પણ જપ થઈ શકે છે. ભક્તિ, વિચાર(આત્મવિચાર) અને જપ છેવટે એ એક અનન્ય ચૈતન્યમાં પોતાને ઓગાળી નાખે છે. અનાત્માને બહાર રાખનાર એ કેવળ જુદાં જુદાં સાધનો છે. અત્યારે અનાત્મા જ એક વિધ્ન(અંતરાય) છે. આત્મા એ આપણું સાચું સ્વરૂપ છે. આપણે વિચારો અને દુન્યવી પ્રવૃત્તિઓ જેવા અનાત્મામાં નાહકના રમમાણ રહીએ છીએ. આનો અવરોધ ચૈતન્યને પ્રગટ કરશે એ આત્માનો વિચાર કરવાથી જ થઈ શકે છે. જો કે, તે આપણું સાચું સ્વરૂપ છે, પણ એવું દેખાય છે કે, જાણે આપણે આત્મ વિશે વિચારીએ છીએ. આપણા સાચા અસ્તિત્વના પ્રાગટ્ય માટે જે અવરોધો છે તેને દૂર કરવા જ આપણે ખરેખર આમ કરીએ છીએ. આત્મવિચારનું ધ્યાન આમ આપણા સ્વરૂપ માટે પાછા જવા જેવું છે.

પ્રશ્ન : મારા જપ ચાલું રહે એમાં કંઈ નુકશાન છે ખરું? કે હું કોણ છું? એ ખોજ જ મારે કરવી અનિવાર્ય છે?

મહર્ષિ : ના, તમે કોઈ પણ વિચાર, જપ કે મંત્રનું મૂળ (અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૩૮ ઉપર)

અંબાજીના ભાદરવી પુનમ પર પદયાત્રા પર્વ નિમિત્તે
સ્વારોહણના સેવાયજ્ઞો

રાજુભાઈ જાની

ગુજરાતનું અંબાજી તીર્થ ભાદરવી પુનમના પર્વ પ્રસંગે અનેરું રૂપ ધારણ કરે છે. આજના વિજ્ઞાનયુગમાંય માનવી શ્રદ્ધાના જોરેજીવવા મથી રહેલો જોવો હોય તો ભાદરવી પુનમે અંબાજી આવો અને જુઓ.

વર્ષોથી આ તીર્થના પ્રાગટ્ય પર્વ નિમિત્તે અંબાજી આસપાસના ૧૦૦ કિ.મી.ના વિસ્તારમાં વસતા લાખ્ખો લોકો પગે ચાલીને આ માતાજીના દર્શને આવે છે. પગે ચાલવા નહિં ટેવાયેલા અનેક લોકોના પગે છાલા પડી જાય—એટલે યાત્રાના અંતિમ તબક્કામાં તો થોડું પગે ચાલવું મુશ્કેલ બની જાય છે. પણ કરે શું? વળી ભાદરવાની ગરમીમાં તૃષ્ણા પણ ભારે લાગે.

અંબાજીમાં આવવાના ત્રણેક મુખ્ય માર્ગો છે, તેમાં પાલનપુર તરફથી આવનારાઓની સંખ્યા વિશેષ હોય છે. આ માર્ગ ઉપરજ સ્વર્ગારોહણ આવેલું છે એટલે સાતેક વર્ષ પહેલા પૂ. મા શ્રી સર્વેશ્વરીએ આ શ્રદ્ધા ભર્યા પગે ચાલી આવતા માનવ

(પૃષ્ઠ ૩૭નું અનુસંધાન ઉપર)

શોધી કાઢો અને જ્યાં સુધી તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર ન મળે ત્યાં સુધી ચાલું રાખો. ‘હું કોણ છું?’ એ ખોજની જેમ ધ્યાન તમને એ જ લક્ષ્ય સુધી દોરી જશે.

માનસિક પુનરાવર્તન એ ધ્યાન નથી તો બીજું શું છે? શાબ્દિક જપ માનસિક બને છે. એ ને ધ્યાન એક જ છે.

ઓક્ટોબર : ૨૦૦૮

૩૯

મહેરામણનાં દર્શન કર્યા ત્યારે આ યાત્રીઓની મુખ્ય સમસ્યાઓનો પૂ. માને ખ્યાલ આવી ગયો.

આથી પૂ. માએ તે પછીના વર્ષથી જ સ્વર્ગારોહણના દરવાજે મીઠી ઠંડી છાશ અને પાણીની પરબ, દાકતરી સારવાર માટેની છાવણી અને વિસામા માટેના પાથરણાં વગેરેની સુવિધા પદયાત્રીઓ માટે ઊભી કરવાનું શરૂ કર્યું.

આ વર્ષે પણ છેલ્લાં સાત વર્ષની જેમ અહીં આ ત્રણેય સુવિધાઓ પદયાત્રીઓ માટે સર્વમંગલ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ તરફથી ઊભી કરવામાં આવી. બરફ નાંખેલી મીઠી છાશનું વિતરણ સુદ્ધ બારસના દિવસથી સવારે દસ વાગ્યાથી શરૂ થતું તે સાંજે ચાર સુધી રહેતું. આમાં વિશેષતા એ હતી કે પીધેલા ગ્લાસોની સફાઈ ખૂબ કાળજીપૂર્વક કરવામાં આવતી. ગરમ પાણી, સાબુના પાણી અને છેલ્લે ચોખ્ખા પાણીથી ધોવાયા બાદ તે ગ્લાસો ફરી ઉપયોગમાં લેવાતા. પદયાત્રીઓની નજર સમક્ષજ સેવાભાવથી ભાઈબહેનઓ આ કામ કરતાં. જો કે ઠંડા પાણીની પરબની વ્યવસ્થા તો પાંચેયદિવસ મોડી રાત સુધી ચાલું રહેતી.

યાત્રીઓના પગે પડેલા છાલાઓની પાટાપીંડીનું દાકતરી સારવારનું કામ ડો. હરેન્દ્રભાઈ સુરતિયાની ટીમે દર વર્ષની જેમ સરસ સંભાળી લીધું. આ ઉપરાંત માંદા પડેલ યાત્રીઓની દવા પણ મફત આપવામાં આવતી. તેમજ એક્યુપ્રેસરની સારવાર સાથે પગે માલીસ કરી આપવાનું કામ પણ યુવા ભાઈ બહેનો કરતાં આ સેવા સતત ચાર દિવસ સવારે નવથી રાતે નવ સુધી ચાલતી.

મફત દવા વિતરણનો બધો જ ખર્ચ મા શ્રી સર્વેશ્વરીના લોસ એન્જેલેસના અનન્ય ભક્ત શ્રી ભગવાનજી ભાઈ ભક્ત અને

૪૦

અધ્યાત્મ

એમનાં ધર્મપત્ની શ્રી કંચનબેન ભક્ત તરફથી આપવામાં આવ્યો, તો છાશ વિતરણનો ખર્ચ ઉપસ્થિત સૌ સેવક ભાઈબહેનોએ ઉપાડી લીધો.

સાઈઠ જેટલા સેવક ભાઈ બહેનોએ સ્વૈચ્છિક સેવાઓ આપી, સ્વર્ગારોહણના ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટના સેવાકાર્યને ટીપાવ્યું. હજારો પદયાત્રીઓની છાશની હાસ ને તનની પીડાઓ શમાવી તેમની શુભેચ્છાઓ શમાવી તેમની શુભેચ્છાઓ પણ પામ્યા. કશીજ પ્રસિદ્ધિની અપેક્ષા વગરના આ મૂંગા સેવાયજ્ઞો પદયાત્રીઓના દિલોમાં એક અનેરું સ્થાન પામી કાર્યું છે, તે તો તેમના ઉદ્ગાર સાંભળીએ તો જ ખબર પડે. પૂ. મા—પ્રભુની પ્રેરણા અને સૂઝ સિવાય ભાગ્યે જ કોઈ આવી સેવાઓ વિશે વિચારશે.

જન્મજન્માંતરના પાપસંસ્કારો મલદોષ કહેવાય છે, તે પાપસંસ્કારો વડે ચિત્તમાંથી નાના પ્રકારની પાપમય વાસનાઓ ઉપજે છે, ચિત્તની પાપાયરણમાં રુચિ રહે છે તથા સત્કર્મમાં, સત્શાસ્ત્રના શ્રવણમાં ને સત્સમાગમમાં રુચિ ઉપજતી નથી. વિહિત નિષ્કામકર્મમાં રુચિ ઉપજી જો તેમાં મનુષ્યની યથાયોગ્ય પ્રવૃત્તિ થાય તો તેવી પ્રવૃત્તિથી ક્રમાત્ તે પાપ—સંસ્કારરૂપ મલદોષ તેના ચિત્તમાંથી નિવૃત્ત થઈ જાય છે.

(મહારાજશ્રી નથુરામશર્મા)

સ્વામી રામની તાલીમ

કુન્દનિકા કાપડીઆ

આસ્વાદ લઈને ત્યાગ કરો

મારા યૌવનકાળમાં મને મોંઘાંદાટ કપડાં પહેરવાની ખરાબ આદત પડી હતી. બજારમાં જઈ હું જાતે કપડું પસંદ કરતો અને દરજી પાસે જઈ સિવડાવતો. સૂટની સાથે મેળ ખાય તેવા રંગની ટાઈ અને રૂમાલ પણ રાખતો. મારા ગુરુના કેટલાક શિષ્યોને આ બધું વિચિત્ર લાગતું અને મારી રહેણી વિશે તેઓ હંમેશા ફરિયાદ કરતા. પાંચ વરસ હું આ રીતે જીવ્યો પણ મારા ગુરુને કાંઈ પડી નહોતી. હું એક પાઠ શીખી રહ્યો હતો, જે મારા વિકાસ માટે જરૂરી હતો.

મારા ગુરુ સમક્ષ હું ઊભોરહેતો ત્યારે તે કહેતા : ‘તારી રુચિ ઘણી હલકી છે.’

હું વિરોધ કરતો : ‘મહારાજ, આ તો સૌથી ઊંચા પ્રકારનું કાપડ છે.’

એક દિવસ આ રીતનાં કપડાં પહેરવામાંથી મારો રસ ઊડી ગયો. હું સાદો ઝલ્મો ને પાયજામો પહેરી તેમની પાસે ગયો. તેમણે કહ્યું : ‘તું સુંદર દેખાય છે.’ તેઓ ઈચ્છતા હતા કે હું દુનિયાનો આસ્વાદ લઉં, એનું શું મૂલ્ય છે તે ચકાસું, સમજું અને પછી તેનો ત્યાગ કરું.

સાદું જીવન અને ઉચ્ચ વિચારો એક સૌંદર્યબોધ સર્જવામાં સહાય કરે છે. સૌંદર્યબોધને સર્જતાં, અને આપણા જીવનમાં સૌંદર્યબોધને સર્જતાં, તથા મોહકતાને વણી લેતાં ઠીક ઠીક લાંબો વખત લાગે છે. મોંઘાં કપડાંમાં આપણી કુરૂપતાને ઢાંકી દેવાની

કોઈ શક્તિ નથી. છટાદાર વસ્ત્રો આપણને કાંઈ સુંદર બનાવી શક્તાં નથી. બહારની વાતો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાને બદલે આપણે આંતરિક સુંદરતા કેળવતાં અને વ્યક્ત કરતાં શીખવું જોઈએ. આંતરિક સૌંદર્ય બધા જોઈ શકે એ રીતે પ્રકાશી ઊઠશે.

ત્યાગ એ તો અગ્નિનો મારગ છે, અને જેમણે પોતાની ઈચ્છાઓ ભસ્મીભૂત કરી હોય તેઓ જ એ પથ પર ચાલી શકે. ઘણા શિષ્યો ક્ષણિક આવેગમાં હૃદયથી અવસ્થ થઈ જાય છે અને જગતનાં લાભહાનિથી નિરાશ થઈ દુનિયાનો ત્યાગ કરવાનું વિચારે છે. એમ કરતાં તેમને કદાચ બહારથી સુખદ લાગતી પરિસ્થિતિ મળે, પણ તેમની અંદરની અસ્થિર દુનિયા તો તેઓ જ્યાં જાય ત્યાં સાથે જ રહેવાની. નિરાશા, લોભ, વાસના, ધિક્કાર, પ્રેમ, ગુસ્સો, ઈર્ષ્યા આ બધું એક આધ્યાત્મિક શિસ્ત વિના ત્યાગનું અશક્ય છે. અસંતુષ્ટ, હતાશ થયેલો જીવ ત્યાગના માર્ગે યાત્રા કરવાને લાયક નથી. ગુફામાં બેસીને ભૌતિક સુખોનો વિચાર કરવાથી તો દુઃખ જ જન્મે છે. મારા ગુરુ ઈચ્છતા હતા કે હું નિરાશા અને વિફળતાથી ભરેલું નહિ, પણ સહજ સ્વાભાવિક નાનપણ વિતાવું. એ દિવસોમાં હું મોટરગાડી ખરીદતો, વરસમાં બે વાર તેનો વેપાર કરતો. ભારતના કોઈ રાજકુમાર કરતાંય વધુ સારી રીતે હું જીવતો. મારાં ઘણાં સગાંઓ અને મિત્રોને તેમ જ પોલિસખાતાને પણ નવાઈ લાગતી કે આવું વૈભવી જીવન જીવવા આટલા પૈસા હું ક્યાંથી લાવતો હોઈશ? એનું રહસ્ય તો એ હતું કે મારા ગુરુ મને જે જોઈએ તે આપતા હતા. તે પોતે કશું રાખતા કે વાપરતા નહિ.

દુનિયાના પદાર્થોનું મૂલ્ય હું સમજ્યો તે પછી હું શાંત થઈ ગયો. મને મનની એક શાંતિ મળી. એ શાંત સ્થિતિમાં હું વધુ

સારી રીતે ધ્યાન કરવાને શક્તિમાન બન્યો. ગુપ્ત વાસના બહુ ભયંકર બાબત છે, કારણ કે તે સક્રિય જીવન કરતાં ધ્યાન અવસ્થામાં વધારે પ્રગટ થાય છે. દુન્યવી સિદ્ધિઓની ઈચ્છા જ્ઞાન માટેની ઈચ્છાને પૂર્ણ કરવામાં બાધા ઊભી કરે છે.

એક વાર મારા ગુરુએ કહ્યું : ‘ચાલ, ગંગાકિનારે જઈએ. મારે તને એક પાઠ શીખવવાનો છે.’

મેં પૂછ્યું : ‘શાનો પાઠ?’

તેમણે કહ્યું : ‘તું હિમાલયમાં શા માટે રહે છે?’

મેં કહ્યું : ‘આધ્યાત્મિક સાધના કરવા માટે.’

‘આધ્યાત્મિક સાધના શા માટે કરવી છે?’ તેમણે પૂછ્યું.

‘જ્ઞાન મેળવવા અને પૂર્ણત્વ પ્રાપ્ત કરવા.’ મેં કહ્યું.

મારા ગુરુએ કહ્યું : ‘તો પછી તને દુનિયાની ચીજવસ્તુઓની કેમ ઈચ્છા રહે છે? તને દુનિયાની શી જરૂર છે? તું ત્યાગી છે, ગુફામાં રહે છે અને છતાં દુનિયાના વિચાર કરે છે. આ તો માથાનો દુખાવો છે. આત્મ-અનુશાસન વિના બીજી કોઈ રીતે એ મટશે નહિ. આત્મ-અનુશાસનમાંથી આત્મ-કેળવણી આવે છે, અને આ કેળવણી પ્રત્યક્ષ અનુભૂતિ ભણી લઈ જાય છે. પ્રત્યક્ષ અનુભવ દ્વારા તમારી ચેતનાનો વિસ્તાર થાય છે. આ ચેતનાનો વિસ્તાર જ જીવનનું લક્ષ્ય છે.’

દુનિયાનાં આકર્ષણો, પ્રલોભનો, મોહકતાઓ ઘણાં શક્તિશાળી છે એની ના નહિ, પણ જ્ઞાન માટેની પ્રજ્વલિત ઈચ્છા શ્રેયાર્થીને એના માર્ગમાંથી ચ્યુત થવા દેતી નથી.

રત્નો કે આગ?

મારા ગુરુએ કદી એવો આગ્રહ નહોતો રાખ્યો કે હું દુનિયાનો ત્યાગ કરીને સંન્યાસી બનું. તેઓ તો એટલું જ

ઈચ્છતા કે તે બધું હું અનુભવ કરીને મારી જાતે જ નક્કી કરું. તે હંમેશાં કહેતા : ‘તારે મારી પાસેથી જે શીખવું હોય તે શીખ, પણ તારો વિકાસ સ્વતંત્રપણે કર. તને મારી મદદની જ્યારે પણ જરૂર હોય ત્યારે આવજે, હું અહીં જ છું.’ હું એમને પ્રશ્ન પૂછું તો તે કહેતા : ‘તું થાકી ગયો છે? તું જાતે તેનો જવાબ શોધી શકે તેમ નથી? તારે પ્રશ્નો લઈને વારંવાર મારી પાસે શા માટે આવવું જોઈએ? હું તને પ્રશ્નો કેમ ઉકેલવા તેની રીત શીખવીશ, પણ તને સીધા જવાબ નહિ આપું.’

દુન્યવી વસ્તુઓ વડે મને લલચાવવાના તેમણે ઘણા પ્રયત્નો કરેલા. તેમણે કહ્યું : ‘દુનિયામાં જા, મોટો સરકારી અધિકારી બન. તને મારે માટે આસક્તિ હોય અને મારી જ સાથે રહેવા માગતો હોય તો એ કાંઈ સારી વાત નથી. તું દુનિયામાં જઈને ત્યાં ગોઠવાઈ જા એમ હું ઈચ્છું છું. હું તને ઘણું ધન આપીશ.’

મેં કહ્યું : ‘મારે એ બધું જોઈતું નથી.’

તેમણે પૂછ્યું : ‘તને ખાતરી છે?’ અને પછી તેમણે એવું કંઈક કર્યું, જે તમે માની જ ન શકો. તે મને પહાડોમાં લઈ ગયા અને કહ્યું : ‘તને રત્ન ઝવેરાત ગમે છે, ખરું ને?’ અને એ સારી વાત હતી. તે મારી ગુપ્ત ઈચ્છા જાણતા હતા. આથી તેમણે કહ્યું : ‘આ જો, અહીં.’ હું બહુ નવાઈ પામ્યો. મારી સામે રત્નોનો એક મોટો ઢગલો પડેલો હતો. મારાથી માની શકાયું નહિ. મેં આંખો ચોળી. મારે જાણવું હતું કે એ ભ્રમણા છે કે હકીકત. તેમણે કહ્યું : ‘આ ભ્રમણા નથી, લઈ લે. હું તને ખાતરી આપું છું કે એ સાચાં રત્નો છે. લઈ લે. એ તારે માટે છે. તું ભારતનો સૌથી શ્રીમંત માણસ બનીશ. અને હવે વત્સ, હવે મને જવા દે. હું દૂર દૂરના પહાડોમાં ચાલ્યો જવા માગું છું.’

મારી આંખમાંથી આંસુ વહેવા માંડ્યાં. મેં કહ્યું : ‘તમે મને

છોડી જાઓ છો? તમે મને, તમારે બદલે આ રત્નો સ્વીકાવાનું કહો છો? મારે એ નથી જોઈતાં. મારે તમારી સાથે રહેવું છે.’

તેમણે કહ્યું : ‘મારી સાથે તારે રહેવું હોય તો, જો ત્યાં તને ઊંચી જવાળાઓ દેખાય છે?’ મેં જોયું તો બહુ આશ્ચર્ય પામ્યો. ત્યાં જવાળાની ઊંચી દીવાલો હતી. તેમણે કહ્યું : ‘એ જવાળામાંથી તું પસાર થઈ શકીશ તો મારી સાથે આવી શકીશ. તારે શાની પસંદગી કરવી છે? તું જ નક્કી કર. તને સંસાર માટે કેટલી ઈચ્છા છે? અને પ્રકાશ માટે કેટલી ઈચ્છા છે?’

મેં કહ્યું : ‘પ્રલોભનો કરતાં હું આગ પસંદ કરું છું. હું નવ જન્મ પામવા માગું છું. બીજો કોઈ રસ્તો જ નથી.’ અને આ રીતે મેં સંસાર ત્યાગનો માર્ગ ગ્રહણ કર્યો.

ત્યાગનો માર્ગ ખાંડાની ધાર જેવો છે. એ એટલો કઠિન છે કે એમાં ડગલે ને પગલે પડવાનો ભય રહે છે. એ માર્ગે સામે મળતા અવરોધોમાં સ્વાર્થી ઈચ્છા એ સૌથી પ્રબળ અવરોધ છે. જે લોકો નિર્ભય હોય અને દુનિયાનાં મોહ, આકર્ષણ, પ્રલોભનોથી મુક્ત હોય, તે જ આ માર્ગના યાત્રી બની શકે છે. જેણે પોતાની બધી ઈચ્છાઓ એક જ બિંદુમાં કેન્દ્રિત કરી છે અને એ રીતે જ્ઞાન માટેની એકમાત્ર ઈચ્છાને બળવંતી બનાવી છે, તે જ આમાં સફળ થાય છે.

ત્યાગનો માર્ગ ભાગ્યે જ કોઈ પસંદ કરે છે. એ માર્ગ બધાને માટે નથી. પણ ત્યાગમાં જેઓ આનંદ માણે છે તેમના પર ઈશ્વરનો અનુગ્રહ થાય છે. કર્મનો માર્ગ જોકે એટલો જ સહાયરૂપ છે. માણસ જો દુનિયામાં રહીને પણ એનાથી અલિપ્ત કેમ રહેવું અને પોતાનાં કર્મ કુશળતાપૂર્વક નિઃસ્વાર્થભાવે કેમ કરવાં તે જાણે, તો બંનેનું લક્ષ્ય તો એક જ છે. ✨

(હિમાલયના સિદ્ધયોગીઓમાંથી સાભાર)

પરમપદની પ્રાપ્તિનો ઉપાય

યોગેશ્વરજી

સંસારનાં રહસ્યને જાણવાનું કામ શું સહેલું છે? જીવનનો પાર પામવાનું કામ શું હાથવેંતમાં થઈ જાય તેવું છે? આપણે કહીશું કે જરૂર. તમે ધારો તો સંસારના રહસ્યને જાણવાના કામને સહેલું કરી શકો છો. હાથવેંતમાં થાય તેવું નથી. તેની સિદ્ધિ માટે દૃઢ નિશ્ચય, મનોબળને પ્રખર પુરુષાર્થ જોઈએ, પણ તેને અત્યંત અઘરું કે અસંભવ માની લેવાની પણ જરૂર નથી. તે માટે જરૂર પ્રયાસ કરવામાં આવે તો તેની સિદ્ધિ જરૂર થઈ શકે.

સંસારનું રહસ્ય જાણી શકાય ને સંસારમાં રહીને પરમાત્માની પ્રાપ્તિ કરી શકાય, અથવા કહો કે પરમપદ પામી લેવાય, તેને માટે સંસારના સ્વામીનું શરણ લેવાની જરૂર છે. સંસારની બાજી તેમણે જ શરૂ કરી છે ને તેના પર કાબૂ રાખનાર તે જ છે, માટે જ તેમનું શરણ લેવાની જરૂર છે. તેમને પ્રેમ કરવાની ને તેમની સાથે સંબંધ બાંધવાની જરૂર છે. આપણે કહીએ છીએ કે મૂળનું જ્ઞાન થઈ જાય એટલે ડાળી-પાંદડાં તો આપોઆપ હાથમાં આવી જાય ને જણાઈ જાય. તે પ્રમાણે સંસારના મૂળ એવા પરમાત્માને જાણી લેવાથી સંસારનું રહસ્ય આપોઆપ જણાય જશે. માટે સૌથી પહેલાં પરમાત્માને જાણી લેવાનો પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે.

પરમાત્માનું શરણ સૌને માટે જરૂરી છે. પરમાત્માની પ્રાર્થના ને ઉપાસના સૌને માટે ઉપયોગી છે. પરમાત્માની કૃપાથી માણસ સંસારના રહસ્યનો ઉકેલ કરી શકશે. પરમાત્માની ભક્તિ જીવનને સફળ કરવાના કામમાં મદદ કરશે. જેમ માની મદદ

લઈને બાળક ને ભોમિયાની મદદ લઈને પ્રવાસી મુશ્કેલ લાગતા માર્ગ પણ સહેલાઈથી પાર કરી દે છે, તેમ જીવનની સાધનાનું મુશ્કેલ જેવું કામ પ્રભુની કૃપાથી સરળ થશે ને ભક્તિભાવની મદદથી સફળ બનશે.

એ માટે અહંકારનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જે અહંભાવથી ભારેખમ છે, તે પ્રભુનું શરણ કેવી રીતે લઈ શકે? નમ્રતામાં જ પ્રભુતા છે એમ કહ્યું છે તે સાચું છે. માણસે અત્યંત નમ્ર બનીને, મનની ચંચળતાનો ત્યાગ કરીને તથા ભાવવિભોર થઈને, પ્રભુના ચરણે પોતાનું સર્વ કાંઈ ધરી દઈને પ્રભુના થઈ રહેવું જોઈએ. જીવનની સફળતા, સંસારના ઉકેલ તથા પરમપદની પ્રાપ્તિ માટે એ અકસીર ઉપાય છે.

પ્રભુનું શરણ લેવાથી સંસારનાં બંધન તૂટી જાય છે. સૌથી પહેલાં તો જીવનના ઉત્તમ આદર્શ માટે દૃઢ નિરધાર કરવાની જરૂર છે. બંધનોથી મુક્તિ મેળવવી જ છે, અંધકારમાંથી પ્રકાશમાં જવું છે, પરમપદની પ્રાપ્તિ જરૂર કરી લેવી છે, એવો નિશ્ચય કરવો જોઈએ. કોઈપણ સંજોગોમાં તે નિશ્ચય ડગવો કે ભૂલવો ન જોઈએ. તેની સાથે કેટલીક બીજી તાલીમ મેળવવી જોઈએ. તે તાલીમ જુદી જુદી જાતની છે, પરંતુ તેનો સાર સમજવાની જરૂર છે. અનાસક્તિ, ચારિત્ર્યશુદ્ધિ ને આધ્યાત્મપરાયણતા તેનો સાર છે.

સંસારમાં રહેનાર માણસને જુદા જુદા લોકોનો પરિચય કરવો પડે છે, અનેક પ્રકાર પુરુષોના પ્રસંગમાં આવવું પડે છે ને જુદાં જુદાં કામ કરવાં પડે છે. સામાન્ય રીતે તે વ્યવહાર કે પરિચય તેને અસર પહોંચાડે છે. તેની અસરથી તેની અંદર કામ, ક્રોધ કે રાગદ્વેષ જન્મે છે. મિત્રતા ને શત્રુતાના ભાવ જાગે

છે. તેને લીધે તે સુખ ને દુઃખના વિરોધી ભાવનો અનુભવ કરે છે, અહંતા મમતાના મીઠા બંધનથી બંધાય છે. આમ તેનું જીવન અસ્થિર ને અશાંત બની જાય છે, માટે જ તેણે અનાસક્તિ કેળવવાની જરૂર છે. બધાની વચ્ચે રહેવા છતાં અહંકાર, મમતા ને રાગદ્વેષથી દૂર રહેવાની જરૂર છે. જુદી જુદી જાતનાં કર્મ કરવા છતાં તેની ખરાબ અસરથી અલગ રહેવાની જરૂર છે. કામ જરા અઘરું છે, કઠિન છે, પણ પરમપદના પ્રવાસીએ તેને પાર પામ્યા વિના છૂટકો નથી. જીવનને ઉજ્જવળ કરવા માગનારા સાધકે તેને સાધ્યા વિના છૂટકો નથી.

અનાસક્તિનો ઉપદેશ સંતો ને શાસ્ત્રોનો મહત્ત્વનો ઉપદેશ છે. અનાસક્તિની કળામાં નિપુણતા મળી ગઈ, તો પછી મુક્તિ ને શાંતિ હાથવેંતમાં છે. પરંતુ અનાસક્તિની સાધના કાંઈ એકાદબે દિવસમાં સિદ્ધ થઈ જાય કે? તે માટે વરસોનો પરિશ્રમ ને સતત સાવધાની જોઈએ. દુર્ગુણોને દૂર કરીને સદ્ગુણી થવું જોઈએ. માનાપમાનમાં સમતા રાખતા શીખવું જોઈએ. લૌકિક કામના ને બૂરી વાસનાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. સુખ ને દુઃખ, સ્તુતિ ને નિંદા તેમજ રાગ ને દ્વેષ જેવાં દ્વંદ્વમાંથી છૂટવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. પ્રભુપરાયણ થવું જોઈએ ને વિવેકી બનવું જોઈએ. એ માટે ઉત્સાહ, ખંત ને હિંમત રાખી દિવસો સુધી મહેનત કરવી જોઈએ. એમ કરતાં કરતાં ચારિત્ર્યશુદ્ધિ થઈ જાય ને અનાસક્તિનું કામ સહેલું થાય. પછી તો આગળ જતાં સાધકની દશા અલૌકિક થઈ જાય. તે શુદ્ધિ ને સમતાની મૂર્તિ બની જાય. સંસારના આઘાત-પ્રત્યાઘાત જેને ડગાવી ન શકે એવી સદાની સ્થિરતામય તેની સ્થિતિ થાય. મોહ ને મમતાથી મુક્તિ મેળવીને પરમશાંતિની પ્રતિમા બની જાય. તેવા પુરુષો જ

પરમપદ અથવા પરમાત્માની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે એમ કહીને ગીતામાતા આપણને સૂચના આપે છે. પરમાત્માની પ્રાપ્તિ કરવી હોય તો જીવનને સદ્ગુણીને શુદ્ધ કરવા તૈયાર થાવ. અહંકારને મમતાને મારી નાખો. આસક્તિનો ત્યાગ કરો, અંત આણો. જીવનને પ્રભુમય કરવા પ્રયાસ કરો.

માણસોનું મનોબળ નબળું હોય છે. સાધકોમાંના પણ કેટલાક નિર્બળ મોનવૃત્તિનો ભોગ બન્યા હોય છે. આજે નહિ તો કાલે, આ જન્મમાં નહિ તો બીજા જન્મમાં, પરમાત્માની પ્રાપ્તિ કરી શકીશું. નહિ તો કોઈક જન્મમાં તો પરમપદ જરૂર પામીશું, એવા ઢીલા વિચારો રજૂ કરનાર સાધકો ઘણા મળે છે. તેમનું મનોબળ નબળું છે. પરમાત્માની પ્રાપ્તિનું મહત્ત્વ તેમને સારી પેઠે સમજાયું નથી. નહિ તો તેમણે એવી ઢીલી નીતિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, તે નબળી મનોદેશનો અંત આણવો જોઈએ. માણસની મહત્તા, કાયર કે ડરપોક થવામાં નહિ, પણ વીર ને નીડર થવામાં રહેલી છે. એ યાદ રાખીને સાધકે સદા વીર બનવું જોઈએ. એટલે કે ઉત્તમમાં ઉત્તમ મનોબળની મૂર્તિ બનવું જોઈએ. ઉત્તમ ભાવના ને વિચારોથી સજ્જ થવું જોઈએ. ‘આ જ જનમમાં મને પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થઈ જશે. આ જ જનમમાં બનતી વહેલામાં વહેલી તકે પરમાત્માની પ્રાપ્તિ કરવા હું પ્રયાસ કરીશ. એ બાબતમાં બહું વિલંબ થાય તે ઠીક નથી ને વિલંબ નહિ જ થાય, કેમકે પૂર્ણતાની પ્રાપ્તિ કરવાનો મારો દૃઢ નિશ્ચય છે. પરમાત્માના સાક્ષાત્કારનો મારો નિર્ણય અફર છે ને તેને સિદ્ધ કરીને હું જંપીશ; તેની સિદ્ધિ વિના મને ચેન નહિ પડે, શાંતિ નહિ વળે કે સુખે શ્વાસ લેવાનું નહિ ગમે. તેની સિદ્ધિ માટે આકાશ પાતાળ એક કરીશ અથવા ગમેતેવો ભોગ આપીશ. આ

જ જનમમાં મને પૂર્ણતા કેમ નહિ મળે? અત્યારથી જ જીવનની એકેક ક્ષણનો ઉપયોગ વિચારપૂર્વક કરવા માંડીશ તો આ જ જીવનમાં પરમ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાનું કામ મારે માટે સહેલું શા માટે નહિ બને? પ્રભુની કૃપા મારા પર જરૂર થશે ને હું મારા કામમાં જરૂર સફળ થઈશ. આ જ સુધી અનેકના પર પ્રભુની કૃપા થઈ ચૂકી છે તો મારા પર કેમ નહિ થાય? આજ સુધીમાં અનેક સાધકોને સિદ્ધિ મળી ગઈ છે, તો મને કેમ નહિ મળે? મારે મેળવવી છે, માટે જરૂર મળશે. મારી ભાવના ઉત્તમ છે, મારો સંકલ્પ સાચો ને મારા વિચાર ચોખ્ખા છે. મારામાં આશા ને શ્રદ્ધા છે, હિંમત છે, લગની છે, ઉત્સાહ ને અડગતા છે. પછી મને વિજય શા માટે નહિ મળે? મારા પર પ્રભુની કૃપા છે. તેમની કૃપાથી આ જ જીવનમાં વહેલામાં વહેલી તકે મારું સ્વપ્ન સાચું પડશે’ એવા મનોબળ ને પ્રયાસ કરવા જોઈએ. તેની સિદ્ધિ કાલે નહિ પણ આજે જ કરી લેવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

પોતાને માટે નબળા ખ્યાલ રાખવા ને નબળી ભાવનાનું સેવન કરવું એ એક જાતનો ભયંકર અપરાધ છે. વિચાર ને વર્તનમાં વીર બનેલા ને પવિત્ર થયેલા પુરુષો જ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે, એવું ગીતામાતાનું કહેવું છે.

પરમપદ

તે પરમપદ કેવું છે? સૂર્ય ને ચંદ્રનો પ્રકાશ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી. સૂર્ય ને ચંદ્ર તો આ સ્થૂલ દુનિયાને જ પ્રકાશ પહોંચાડી શકે છે. પરમાત્મા, પરમપદ, મુક્તિ કે પૂર્ણતાનો પ્રદેશ તેથી પર છે. ત્યાં તો કેવળ પરમાત્માનો પ્રકાશ થઈ રહ્યો છે. બીજા કોઈએ બહારના પ્રકાશની મદદથી ત્યાં પહોંચી શકાતું નથી. ત્યાં પહોંચવા માટે અંદરના પ્રકાશ અથવા પરમાત્માના

પરમ પ્રકાશનું અનુસંધાન કરવું પડે છે. ઉપનિષદ્ પણ કહે છે કે, 'પરમાત્માની પાસે સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા કે વીજળી પ્રકાશી શક્તાં નથી, તો પછી અગ્નિની તો વાત જ શી કરવી? તે તો પ્રકાશી શકે જ ક્યાંથી?'

મતલબ કે પરમપદ પોતાની મેળે જ પ્રકાશિત છે. એક સાથે હજારો સૂર્ય, ચંદ્ર, હજારો તારા ને કરોડો વીજળીનો પ્રકાશ કરવામાં આવે ને અગ્નિ કે આગિયાના અબજો જેટલા સમૂહ એક સ્થળે એકઠાં કરવામાં આવે, તો પણ તે પ્રકાશ પરમાત્માના પરમપદનું દર્શન કરવામાં લેશ પણ મદદ ન કરી શકે, પરમાત્માની ઝાંખી કરવવામાં તે જરાપણ કામ ન લાગે. તેની ઝાંખી માટે તો બહારના જગતમાંથી વૃત્તિ હટાવી લઈને અંદરના જગતમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ. તન ને મનનાં બારીબારણાં બંધ કરીને અંદરના પ્રકાશને જોવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ, ત્યારે જ ક્યાંક સફળતા મળી શકે.

પરમાત્માનું પરમપદ જન્મ ને મરણની અસરથી પર છે. તેની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે જ માણસને જન્મ મરણના ચક્રમાંથી મુક્તિ મળી શકે છે એ વિના બીજો કોઈ જ ઉપાય નથી.

જન્મ ને મરણમાંથી મુક્તિ મેળવવાની વાતને આપણે ત્યાં ઘણી મહત્ત્વની માનવામાં આવી છે ને જીવનના અંતિમ પુરુષાર્થ તરીકે ગણવામાં આવી છે. જન્મ ને મરણમાંથી છૂટવાની કલ્પના માણસોને બહુ રુચિકર થઈ પડી છે. તેનું એક કારણ કદાચ એ પણ હોઈ શકે કે જગતમાં જન્મીને માણસ વારંવાર દુઃખ ભોગવે છે ને મુસિબતોનો સામનો કરે છે. મૃત્યુ પણ તેને એટલું જ ભયાનક લાગે છે. પ્રેમ ને મમતાના બધા જ સંબંધો ને પોતાના પ્રિયમાં પ્રિય પદાર્થોથી અલગ કરીને મૃત્યુ તેને કોઈક

અજાણ્યા પ્રદેશમાં લઈ જાય છે. એટલે જન્મ ને મરણમાંથી છૂટવાનું તેણે સારું માન્યું. જન્મ થવાને લીધે જ જીવનની જુદી જુદી ઉપાધિ ઊભી થઈ છે. જન્મ એ જ જીવનનાં જુદાં જુદાં દુઃખદર્દનું કારણ છે. મૂળ વિના શાખા ક્યાંથી? તેમ જન્મ થાત જ નહિ તો જુદી જુદી ઉપાધિ ને અટપટી અવનવી સમસ્યાઓ ઊભી થાત જ નહિ. માટે જન્મ થાય નહિ, શરીર ધારણ કરવું ન પડે, એવો ઉપાય અજમાવી દો. એવા વિચારોમાંથી અજ્ઞાનીઓએ આપઘાત જેવા ઉપાયો ને જ્ઞાનીઓએ આત્મદર્શન જેવા ઉપાયો નક્કી કર્યા છે.

ગમેતેમ, પણ મને જન્મમરણમાંથી છૂટવાની વાત પર બહુ ભાર દેવાનું મન થતું નથી. જન્મ ને મરણ પર વિજય મેળવવાની, ઈચ્છાનુસાર ને અનંતકાલ લગી જીવવાની ને ઈચ્છાનુસાર શરીરનો ત્યાગ કરવાની શક્તિ મને ગમે છે. તેવી દશા પ્રત્યે મને પ્રેમ છે ને તેને હું માનની નજરે જોઉં છું. પરંતુ જન્મ ને મરણને હાઉ માનીને તેનાથી ડરતા રહેવાની વૃત્તિ મને પસંદ નથી. જન્મ ને મરણને તે છે તેના કરતા વધારે ભયંકર કે બિહામણાં માની લેવાની વૃત્તિ મારી દૃષ્ટિએ ઠીક નથી, આવકારદાયક નથી. તેવી વૃત્તિથી માણસ જીવન પ્રત્યે વધારે ને વધારે ઉદાસીન બને છે ને મરણથી સદાયે ડરતો ફરે છે. જન્મ ને મરણથી નિરર્થક રીતે ડરવાને બદલે આપણે જન્મની મહત્તા સમજવાની, જીવનની શક્તિ ને શક્યતાનો વિચાર કરવાની ને મરણની ઉપાયોગિતા ઓળખવાની જરૂર છે. એમ થતાં જીવનમાં રસ ઉત્પન્ન થશે. જીવન ભારરૂપ ને અમંગલ નહિ પણ શ્રેયસ્કર માલુમ પડશે ને મૃત્યુની બીક તથા સૂગ જતી રહેશે.

જીવનના ઉત્તમોત્તમ આદર્શ તરીકે આપણે મુખ્ય મહત્વ પૂર્ણતા કે પરમાત્માની પ્રાપ્તિના આદર્શને આપવાનું છે. તેને સિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કરવાનો છે. પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે પુરુષાર્થ કરવાની જરૂર છે. પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થશે એટલે પરમશાંતિ, મુક્તિ, પૂર્ણતા ને પરમપદ આપોઆપ આવી જશે ને જન્મ ને મરણનો પ્રશ્ન પણ ઉકલી જશે.

જીવ ને શિવ

જીવ ને શિવ બે એક છે. તાત્વિક રીતે તેમનામાં કોઈ ભેદ નથી. જે ભેદ દેખાય છે તે વ્યવહારિક છે. શરીરની અંદર જીવાત્માનું રૂપ ધારણ કરીને પરમાત્મા પોતે બીરાજી રહ્યા છે. ‘ઈશ્વર-અંશ જીવ અવિનાશી’ કહીને આ જ સંબંધની શાખ પૂરવામાં આવી છે. પરંતુ શરીર ધારી જીવાત્મા એ વાતનો અનુભવ કરી શકતો નથી. તે તો પોતાને દીન, હીન પરાધીન માને છે. પોતાનું મૂળ ગૌરવ વિસરી જઈને તે પ્રકૃતિનો દાસ બનીને જીવે છે. જુદાં જુદાં કર્મો કરીને તેના ફળને અનુભવે છે. પરિણામે તે હર્ષ ને શોક અથવા સુખ ને દુઃખનો અનુભવ કરે છે ને જનમ ને મરણનો વજ્રલેખ પણ લખાવી લે છે. જેની સાથે તેનો સાચો સંબંધ નથી, તે દેહ, ગેહ ને કુટુંબ-કબીલામાં પ્રાપ્તિ કરે છે, મમતા બાંધે છે ને જે ખરેખર તથા કાયમને માટે પોતાના છે તે પરમાત્માનો પરિચય કરવાનું ભૂલી જાય છે. સંસારમાં રહેનારા જીવની દશા કેવી છે? પોતાનું વતન છોડીને દૂર દેશના પ્રવાસે નીકળેલા કોઈ પ્રવાસી જેવી વતનથી નીકળતી વખતે તેને સ્પષ્ટ ખ્યાલ હોય છે કે, પોતે કોણ છે, ક્યાં જવા નીકળ્યો છે ને પોતાનું ઘર ને સાચું સ્વજન પણ કોણ છે? પરંતુ પ્રવાસ કરતાં કરતાં તે એવા કોઈ સ્થળમાં આવી પહોંચે છે, જ્યાં તેનું

મન લાગી જાય છે. પોતે આગળ ને આગળ પ્રવાસ કરવાનો છે એ વાતની યાદ હોવા છતાં તે સ્થળના મોહમાં પડીને ત્યાં ઉતારો કરે છે, ઘર બાંધે છે, આસપાસના માણસો સાથે પ્રીતિ કરે છે વેપાર ને લગ્ન કરે છે, પિતા બને છે ને છેવટે પોતાના મૂળ વતનની વાત પણ ભૂલી જાય છે. કોઈકવાર કોઈ કારણથી તેને પોતાનું વતન ને પોતાના સ્વજન યાદ આવે છે, તો પણ નવા સંબંધ ને નવા સ્થળની માયા એટલી બધી થઈ હોય છે કે તે તેનો ત્યાગ કરી શકતો નથી.

સંસારની સફરે નીકળેલો આ જીવરૂપી પ્રવાસી પણ એ જ પ્રમાણે વચ્ચે મુકામ કરીને નવો સંસાર શરૂ કરે છે ને પોતાના અસલ વતનને ભૂલી જાય છે, જો તો વિવેકી બને ને વચગાળાની મોહ માયા કાપી નાંખીને પોતાના અસલ વતન ને સાચા સ્વજન જેવા પરમાત્મા પાસે પહોંચવાનો પ્રયાસ કરે; તો તેનો ઉદ્ધાર થઈ જાય, ફેરો સફળ થઈ જાય.

પરમતત્વની પ્રાપ્તિ

જીવને શિવની એકતાનો અનુભવ કરવાથી શાંતિ મળે છે ને જીવન સર્વ પ્રકારે આનંદમય બને છે. એ અનુભવ આ શરીરમાં રહીને જ કરવાનો છે. કેટલાક માણસોની માન્યતા એવી છે કે, જીવશિવની એકતાની અનુભૂતિ અથવા પરમતત્વની પ્રાપ્તિ આ શરીરમાં નહિ થઈ શકે. શરીર તેને માટે અંતરાયરૂપ છે. તેથી શરીરના અંત માટે રાહ જોવી જોઈએ. શરીર છૂટી જાય તે પછી જ પરમપદ કે પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થઈ શકવાની ને પૂર્ણતા પણ ત્યારે જ મળવાની. તેમની આ માન્યતા ભૂલભરેલી છે. આત્મિકવિકાસની ઉચ્ચોચ દેશાની પ્રાપ્તિ શરીરધારીને માટે અશક્ય છે, એમ માનવું ભૂલભરેલું છે.

માણસ બંધનમાં સપડાયેલો ને ત્રુટિ તથા ઉણપનો ભોગ બનેલો છે એ સાચું, ગમે તેટલો પરિશ્રમ કરવા છતાં પણ તે અજ્ઞાન રહેલું છે. માણસ ધારે ને પ્રયાસ કરે તો આ જ શરીરથી પૂર્ણતા મેળવી શકે છે, પોતાની અલ્પતાનો અંત લાવી પરમપદ પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આજસુધી એવા કેટલાય માનવીઓ થઈ ગયા છે, જે તેમના જીવનમાં મહેનત કરીને આત્મિક વિકાસની ઉચ્ચોચ દશાએ પહોંચી ચૂક્યા હતા.

પરમતત્ત્વની પ્રાપ્તિ માટે શરીર અંતરાયરૂપ નથી. ઊલટું, શરીર તે માટે મદદરૂપ બને છે. જીવશિવની એકતાનો અનુભવ પણ શરીર દ્વારા જ થઈ શકે તેમ છે. તે માટે શરીરના અંતની રાહ જોવાની જરૂર નથી. યાદ રાખો કે, સારું કે નરસું અથવા ઉત્તમ કે અધમ જે કાંઈ મેળવવું હોય તેને માટે શરીર જ સાધનરૂપ છે ને શરીરમાં રહીને જ તે મેળવી શકાય છે. પૂર્ણતા, પરમશાંતિ કે પરમાત્મા કોઈ એવી વસ્તુ નથી જેનો અનુભવ આ શરીરમાં થઈ શકે નહિ. અરે, તેનો અનુભવ આ જ શરીરમાં કરી શકાય છે. પૂર્ણતાનો મહાન યજ્ઞ શરીરના આધાર વિના થઈ શકતો નથી. શરીર તે માટેની મુખ્ય વેદી છે એમ સમજીને શરીરને પ્રેમ ને સન્માનની નજરે જોવાની જરૂર છે. સાધકોએ આ વાત ખાસ યાદ રાખવાની છે. અંતરના અંતરતમમાં લખી રાખવાની છે. તેમાંથી પ્રેરણા પામી પ્રમાદનો ત્યાગ કરી, જીવનના ઉત્તમોત્તમ વિકાસ માટે તૈયાર થવાનું છે.

મારી સ્વાનુભૂતિઓ

સંત વિનોબાજી

મેં અનુભવ્યું છે કે મારો સ્વભાવ ધ્યાનનિષ્ઠ છે. પરંતુ ધ્યાનનિષ્ઠ છે. પરંતુ ધ્યાન, કર્મ, જ્ઞાન, ભક્તિ, સેવા—આ બધાં વચ્ચે મારાથી ભેદ નથી કરી શકતો. વસ્તુ એક જ હોય છે. આ બધાં તો જુદાં જુદાં પાસાઓ છે. મારું ચાલત તો હું ધ્યાનમાં ડૂબી જાત. સાત-આઠ વરસથી મારી પદયાત્રા ચાલે છે. એક એક પ્રાતમાં અનેક મહિનાઓ વીતે છે. પછી એ પ્રાંતમાંથી વિદાય લઈ બીજા પ્રાંતમાં પ્રવેશ—આ નાટક ચાલે છે. તે મારા સ્વભાવમાં નથી. પણ બાપુ ગયા પછી મેં જોયું કે મારે વ્યાપક કર્મયોગના ક્ષેત્રમાં ઊતરવું પડશે. એમ તો ધ્યાનની સાથે સાથે મારો કર્મ યોગ પણ ચાલતો જ હતો. પણ એ વિશિષ્ટ કર્મયોગ હતો. વ્યાપક કર્મયોગ ન હતો. એટલે એમાં ધ્યાન જ પ્રધાન હતું. અને કર્મયોગ એ ધ્યાનનું અંગ હતું. હવે ભૂદાનયાત્રા નિમિત્તે વ્યાપક કર્મયોગ માટે નીકળી પડ્યો છું. પણ અંદરથી તો મારું ધ્યાન જ ચાલે છે. હું જ્યારે મારું પરીક્ષણ કરું છું કે આખો દિવસ શું કરું છું તો ‘ધ્યાન કરું છું’ એવો જ ઉત્તર અંદરથી આવે છે.

મારી સામે કોઈ ચિત્રલેખન થતું હોય અથવા તો કોઈ ઘટના બનતી હોય અથવા તો ભજન સંભળાતું હોય કે પક્ષીનો અવાજ સંભળાતો હોય; સામે પહાડ કે બીજું કોઈ દૃશ્ય હોય, સૂર્યોદય થતો હોય કે હવા વહેતી હોય—જે કાંઈ હોય તે બધું મને ધ્યાનમાં જ મદદ કરે છે. અને તેથી મને રોજ નવું નવું સૂઝે છે. મને આશ્ચર્ય થાય છે કે ભગવાને જીવનમાં કેટલું બધું ભરી રાખ્યું છે!

૧૯૧૬ થી ૧૯૨૦ દરમ્યાન હું સાબરમતી આશ્રમમાં હતો. ત્યાં રાત્રે બધું શાંત થઈ ગયા પછી ઓરડામાં બેઠાં બેઠાં મેં અંધારામાં ધ્યાન કરવું શરૂ કર્યું. શીઘ્ર એકાગ્રતા સધાઈ. ચિત્તમાં સમાધાનનો ભાવ રહેવા લાગ્યો. પરંતુ પછી શંકા આવી કે શુદ્ધ સમાધિ ન પણ હોય, તેમાં થાડી ઊંઘ પણ ભળી હોય! તો વિચાર આવ્યો કે સમાધિનો અભ્યાસ તો નથી ને? અને ત્રણ મહિનાથી ચાલતા એ પ્રયોગને છોડી દીધો. તેને બદલે સવારના વહેલા ઊઠીને ધ્યાન કરવા લાગ્યો. તેમાં જલદી સફળતા ન મળી. સતત પ્રયત્નને પરિણામે એકાગ્રતાનો અનુભવ આવવા લાગ્યો. છ મહિના સુધી આ અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો. ધ્યાન અને સમાધિની, આ મારી પહેલી અનુભૂતિ!

૧૯૩૭માં નાલવાડીમાં આઠ-આઠ કલાક સૂતર કાંતવાના પ્રયોગથી મને નબળાઈ આવી. તાવ અને ખાંસીએ મને પરેશાન કરી મૂક્યો. સ્વાસ્થ્ય સુધારવા ૧૯૩૮માં ૭ માર્ચે પવનાર પહોંચ્યો. બધાં કામો અને સંસ્થાઓની ચિંતા છોડી, નિશ્ચિંત મને બંગલામાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં કલાકો સુધી મન શૂન્ય રાખીને પડ્યો રહેતો. એ મારો શૂન્યતાનો અનુભવ હતો. ઘડિયાળને જે રીતે બંધ રાખીએ તે રીતે મનને બંધ કરીને મૂકી દીધું હતું. કલાકોના કલાક શૂન્યવસ્થામાં રહેતો. વિકાર મુક્તિ તો પહેલાં જ સધાઈ હતી. હવે વિચાર-મુક્તિનો પ્રશ્ન હતો. બુદ્ધિ બળની રમતમાં બુદ્ધિ વિચાર કરે છે. રમત તો મિથ્યા છે જ. પરંતુ તેમા પણ બુદ્ધિ થોડો વિચાર કરે છે. તેટલું પણ નહીં. તે પણ છોડ્યું. તેનું પરિણામ એટલે સુધી આવ્યું કે બધું શૂન્ય લાગતું. આ બધું છે જ નહીં તેમ અનુભવાતું. ‘નથી’ નો એટલો તો અનુભવ આવતો કે ‘છે કે કેમ’ તે સમજવી જાગૃતિમાં પણ હાથથી સ્પર્શીને

અનુભવ લેવો પડતો. અને હાથને કાંઈ કઠણ સ્પર્શ થતો, એટલું જ. સૃષ્ટિના લોપનો એ અનુભવ હતો. ફક્ત આપણે આપણા સ્થાનમાં છીએ, તેટલી જ અનુભૂતિ રહેતી.

૧૯૩૨માં હું ધુળિયા જેલમાં હતો. ત્યાં ગીતા પર મારાં પ્રવચનો થયાં. બારમા અધ્યાયમાં સગુણ-નિર્ગુણ ભક્તિનું વર્ણન કરતાં, મેં લક્ષ્મણ અને ભરતની ભક્તિનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. અને ભરત અને રામ પ્રેમપૂર્વક એકબીજાને મળી રહ્યા છે તેનું એક શબ્દચિત્ર રેખાંકિત કર્યું હતું.

૧૯૩૮માં હું પરમધામ, પવનારમાં રહેવા ગયો. ત્યાં કોદાળીથી થોડી મિનિટો ખોદવાનો મારો રોજનો કાર્યક્રમ હતો. એક જગ્યાએ કોદાળીને પથ્થર લાગ્યો. આસપાસ ખોદતાં જણાયું કે પથ્થર થોડો લાંબો છે. તેટલો ભાગ છોડી દીધો. અને આગળ ખોદવા લાગ્યો. સાથીઓએ આવીને એ પથ્થર બહાર કાઢ્યો. તો શું દેખાયું? ભરત-રામ મિલનની સુંદર શિલા! ‘ગીતા-પ્રવચનો’ માં શબ્દાંકિત કરી હતી તેની જ જાણે પ્રતિમૂર્તિ! મેં તે ભગવાનનો પ્રસાદ માન્યો. અને મારી બધી જ શ્રદ્ધા-ભક્તિ એના પર એકાગ્ર કરી. આ પ્રકારના ભગવદ્-અનુગ્રહના પ્રસંગો મેં અનેક સંતોના ચરિત્રમાં સાંભળ્યા હતા. એ મૂર્તિ-દર્શનથી હું ગદગદ થઈ ગયો.

પરમધામમાં મનની એક વિશેષ અવસ્થામાં જ્ઞાનદેવનો મારા પર વિશેષ અનુગ્રહ થયો. પરમધામમાં મને ત્રણ લાભ થયા છે.

- (૧) શૂન્ય ચિત્તનો અનુભવ
- (૨) ભરત-રામની પ્રાપ્તિ
- (૩) જ્ઞાનદેવનો અનુગ્રહ

તેલાંગણામાં (૧૮ એપ્રિલ ૧૯૫૧) પોયમપલ્લી ગામમાં હરિજનોએ જમીનની માંગણી કરી અને સો એકર જમીન દાનમાં મળી. તે રાત્રે મને ત્રણ-ચાર કલાક જ ઊંઘ આવી. આ તે કેવી ઘટના બની? હું વિચારમાં પડી ગયો. મને ભગવાન પર શ્રદ્ધા છે અને ત્યાર બાદ નંબર બેની શ્રદ્ધા ગણિતશાસ્ત્ર પર છે. તો મેં ગણતરી શરૂ કરી. ભારતના બધાભૂમિહીનો માટે જમીન માંગવી હોય તો પાંચ કરોડ એકર જમીન જોઈએ. માંગવાથી આટલી જમીન મળી શકે? અને પછી સાક્ષાત્ ઈશ્વર સાથે સંવાદ શરૂ થયો. તેણે કહ્યું, 'જો આમાં આશંકા કે ડર રાખીશ તો તારે અહિંસા પરના વિશ્વાસનો દાવો છોડવો પડશે. શ્રદ્ધા રાખ અને માંગતો જા,' અને પછી કહ્યું કે 'જેણે બાળકના પેટમાં ભૂખ પેદા કરી છે તેણે માતાના સ્તનમાં દૂધ મૂક્યું છે. તેની યોજના અધૂરી નથી હોતી.' અને મારું સમાધાન થઈ ગયું. આ અનુભવ એક પ્રકારનો ઈશ્વર-સાક્ષાત્કાર જ હતો. મનુષ્યના દિલમાં ભલાઈ પડી છે અને તેને જગાડી શકાય છે—આ શ્રદ્ધાથી મેં કામ કર્યું અને ભગવાને તેનું દર્શન કરાવ્યું.

ભૂદાનયાત્રા દરમ્યાન ૧૯૫૨માં ચાંડિલમાં મને મેલિગન્ટ મેલેરિયા થયો. તાવ હતતો નહોતો. અને નબળાઈ ખૂબ વધી ગઈ. ૧૭ ડિસેમ્બરે હાલત ગંભીર થઈ ગઈ. પાસેના લોકોને કહ્યું, મને બેસાડો. તેમણે મને બેઠો કર્યો. અને હું સમાધિમાં ડૂબી ગયો. શાસ્ત્ર જેને નિર્વિકલ્પ સમાધિ કહે છે, તે પ્રકારની એ અનુભૂતિ હતી. એ અનુભવ શબ્દોમાં અભિવ્યક્ત કરવો કઠણ છે. નિર્ગુણ સ્વરૂપની એ અનુભૂતિ હતી.

ત્યાર બાદ મુંગેર જિલ્લામાં ઉલાટ ગામમાં શિવમંદિરના તલધરમાં લિંગની નીચે બેઠો હતો. અનુભવ આવ્યો કે શિવજી મારા ઉપર આરૂઢ થયા છે અને હું તેમનો નંદી છું. તે દિવસે

મારે માટે 'અધિરૂઢ સમાધિ યોગ'નો નવો અર્થ ખૂલ્યો. ત્યાર સુધી હું એનો અર્થ યોગારૂઢ અર્થાત્ યોગ પર આરૂઢ જ સમજતો હતો. પરંતુ તે દિવસે સમજાયું કે એનો અર્થ છે, યોગ જેના પર આરૂઢ થયો છે, જે યોગનું વાહન બન્યો છે તે. એ હતો સગુણ સ્પર્શ !

યાત્રા દરમ્યાન બિહારમાં વૈધનાથધામ જવાનું થયું. ત્યાં ત્યાં કેટલાક મિત્રોએ કહ્યું કે તમે હરિજનોની સાથે મંદિરમાં જાઓ. મેં કહ્યું, મંદિરના માલિકોની રજા હશે તો જઈશ, અન્યથા નહીં જાઉં. હું મંદિરના દેવતાનો ભક્ત છું. દેવ-પૂજામાં મારી શ્રદ્ધા છે. છતાંયે મને સર્વત્ર પરમેશ્વર દર્શનનો અભ્યાસ છે. તો ત્યાંના લોકોની પરવાનગી સિવાય હું મંદિરમાં ન જાત. તેમણે મને પરવાનગી આપી. તે પ્રમાણે હું મારા સાથીઓ સાથે દર્શન માટે નીકળ્યો. સાથીઓમાં હરિજન પણ હતા. ત્યાં પહોંચતાં જ ત્યાંના લોકોએ અમને તડાતડ મારવું શરૂ કર્યું. પાંચ-છ મિનિટ સુધી પ્રહાર કરતા રહ્યા. તેઓ મારા પર જ પ્રહાર કરવા માંગતા હતા. પરંતુ સાથીઓએ તે પ્રહાર પોતાના પર ઝીલી લીધા. પરંતુ પરમેશ્વર થોડો પણ પ્રસાદ આપ્યા વગર શેનો છોડે? એક વ્યક્તિનો પ્રહાર મારા ડાબા કાન પર પડ્યો. કાન પહેલેથી કમજોર તો હતો જ, એ પ્રહાર ખાઈને કાનમાં અવાજ શરૂ થઈ ગયો, જે નાક-કાનમાં ચાર-પાંચ દિવસ ચાલું રહ્યો. મેં કોઈ દવા ન લીધી. વિચાર્યું, આ પરમેશ્વરનો પ્રહાર છે. તેના પર દવા ન હોય. અને જ્યારે હું મુકામ પર પાછો ફર્યો ત્યારે ખૂબ આનંદમાં હતો. અકથનીય આનંદ હતો એ. મેં કહ્યું, હું ઈશ્વરના દર્શન માટે ગયો હતો. પરંતુ ઈશ્વરનો સ્પર્શ પણ મળ્યો. ભક્તિ અને પ્રેમને કારણે મને એ માર રુચિકર લાગ્યો.

૨૨ ઓગસ્ટ ૧૯૫૭ના દિવસે મચ્છરદાનીમાં સૂતો હતો.

કાંઈક કરડ્યું તો મચ્છરદાનીમાંથી બહાર નીકળ્યો. જોયું તો પથારીમાં કાળોતરો વીંછી હતો. ખૂબ વેદના ઊઠી. વેદના એટલી તીવ્ર હતી કે એક જગ્યાએ બેસવું મુશ્કેલ થઈ ગયું. અહીંથી ત્યાં, ત્યાંથી અહીં બેચેન બનીને આંટા મારવા લાગ્યો. લગાતાર પાંચ કલાક ચાલ્યું. વેદના અસહ્ય થતી ગઈ. છેવટે જઈ પથારીમાં આડો પડ્યો. આંખોમાંથી આંસુ વહી રહ્યા હતાં. વલ્લભ પીઠ પર હાથ ફેરવવા લાગ્યો. મેં એને કહ્યું, તું સૂઈ જા. હું પણ સૂઈ જાઉં છું. મનમાં ગણગણતો હતો—

નાન્યા સ્પૃહા રઘુપતે હૃદયે સ્મદીયે,
સત્યં વદામિ ચ ભવાન્ અખિલાન્તરાત્મા ।
ભક્તિં પ્રયચ્છ રઘુપુંગવ નિર્ભરાં મે,
કામાદિ દોષ રહિતં કુરૂ માનસં ચ ॥

કહેતો તો હતો—નાન્યા સ્પૃહા—બીજી કોઈ ઈચ્છા નથી. પરંતુ વેદના દૂર થાય એવી ઈચ્છા તો હતી જ. એકદમ મનમાં ને મનમાં બોલી પડ્યો—‘ક્યાં સુધી સતાવીશ?’ અને મારી વેદનાઓ શાંત થઈ ગઈ. મને આલિંગનનો અનુભવ આપ્યો. બે મિનિટમાં ગાઢ નિદ્રામાં ડૂબી ગયો.

મહારાષ્ટ્રની પદયાત્રા દરમ્યાન હું પંઢરપુર પહોંચ્યો. ત્યાંના વિઠોબાના મંદિરના સંચાલકોએ મને દર્શન માટે આવવાનું આમંત્રણ આપ્યું. મારી સાથે બધા ધર્મ-જાતિની વ્યક્તિઓ હતી. તે સહુની સાથે મેં વિઠોબાના દર્શન કર્યાં (૨૯-૫-૫૮). તે દિવસે ત્યાં મેં જે દૃશ્ય જોયું, તેને હું જિંદગીભર નહીં ભૂલું. મારા હૃદય પર તેની ઘણી ઊંડી છાપ પડી છે. વિઠોબાનાં ચરણ પાસે હું ઊભો હતો, તે વખતે મને જે અનુભવ થયો તેનું શબ્દોમાં વર્ણન કરવું કઠણ છે. લગભગ એક કલાક સુધી મારી

આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેતી રહી. એ મૂર્તિમાં મને પથ્થર ન દેખાયો. ત્યાં મેં સાક્ષાત્ ઈશ્વરનું રૂપ પ્રકટ થયેલું ભાળ્યું. હું જ્યારે ત્યાં જવા નીકળ્યો ત્યારે કોની સંગતિમાં જઈ રહ્યો હતો? એ હતા, રામાનુજ, નમ્મલવાર, જ્ઞાનદેવ, ચૈતન્ય, કબીર, તુલસીદાસ. બાળપણથી જેમની સંગતિમાં હું રહ્યો, તે સહુની યાદ મને આવતી હતી. એ મૂર્તિની સામે મેં માથું નમાવ્યું ત્યારે મેં મારી માને ત્યાં જોઈ, પિતાને ત્યાં જોયા, ગુરુને ત્યાં જોયા. મેં ત્યાં કોને ન જોયા? મને જે કોઈ પ્રિય છે તે સહુ મને ત્યાં દેખાયાં. તૃપ્ત અંતઃકરણથી મેં એ સહુને ત્યાં નીરખ્યાં.

અહીં ચંબલ ઘાટીમાં જે કાંઈ થયું (બાગીઓનું આત્મ-સમર્પણ) તે ઈશ્વરની કૃપા છે. તેનું સોળ આના શ્રેય ઈશ્વરને છે. આ ‘અહિંસાનો ચમત્કાર’ મનાશે. મને આવો સામૂહિક સાક્ષાત્કાર ત્રણવાર થયો છે. પહેલો પોમ્પલ્લીમાં, બીજો બિહાર-માં વૈધનાથધામમાં અને ત્રીજો ચંબલમાં.

કોઈએ મને પૂછ્યું—સામે દીવો છે. તેના અસ્તિત્વની જેટલી નિશ્ચિતતાથી તમે ખાતરી આપી શકો છો તેટલી જ નિશ્ચિતતાથી ઈશ્વરના અસ્તિત્વ વિશે કહી શકો? મેં કહ્યું, ઈશ્વરના અસ્તિત્વ માટે હું નિશ્ચિત જ છું. પરંતુ સામે દીવો છે કે નહીં તે સંબંધમાં હું કોઈ ગેરંટી નથી આપી શકતો..

ઈશ્વરને સાક્ષાત્ જોયાનો અભાસ મને કેટલીયે વાર થયો છે. કાંઈક અમારા કુટુંબમાંથી મળેલી શ્રદ્ધાને કારણે પણ હોય, કંઈક અંશે જે ગ્રંથો પર મારી શ્રદ્ધા છે તેને કારણે પણ હોય. પરંતુ મારી શ્રદ્ધા ફક્ત તેટલા પર જ નિર્ભર નથી. એ તો આંખો વડે જુએ છે કે સામે ઈશ્વર છે. બાકી જે ભિન્ન-ભિન્ન પ્રાણીઓ, જીવો, મનુષ્યો આપણી સામે ઊભાં છે, તે સઘળાં તો ઈશ્વરના અનેક સંકલ્પો છે.

હું ઘણી વાર કહું છું કે બાપુ સાથે મારી વાતચીત થાય છે. જ્યારે તે જીવતા હતા ત્યારે પાંચ માઈલ ચાલીને તેમને મળવા જવું પડતું. બે કલાક તેમાં જતા. તકલીફ પણ થતી, હવે તો આંખો બંધ કરું છું અને સેકંડમાં તેમની મુલાકાત થઈ જાય છે. પ્રશ્ન પૂછી શકું છું, ઉત્તર પણ મળે છે. કોઈ તકલીફ નથી થતી. ત્યારે તેમને શરીરનું બંધન હતું. હવે તેમાંથી મુક્તિ મળી છે. અને તેઓ બધે જ છે. કોઈ જાતનું બંધન નથી. હું છું હજી બંધનમાં. પરંતુ જ્યાં સુધી શરીરમાં છું તેમની પાસેથી પ્રેરણા મળતી રહેશે. આ જાતના કેટલાક વ્યાપક સાક્ષાત્કાર પણ થાય છે, જેમાં અનેક પ્રાચીન પુરુષો સાથે સંબંધ આવે છે. પ્રાચીન પુરુષોનો અવાજ વાતાવરણમાં ફેલાયેલો પડ્યો છે. તે ગ્રહણ કરવાની શક્તિ જેની પાસે હશે તેને તેનો અનુભવ આવશે.

મેં કેટલીય વાર કહ્યું છે કે હું યાત્રા કરી કહ્યો છું તો મારી આગળ રામ જઈ રહ્યો છે, પાંચ પાંડવ થઈ રહ્યા છે, બુદ્ધ, મહાવીર, શંકર, રામાનુજ, કબીર, નામદેવ જઈ રહ્યા છે. તેમની પાછળ પાછળ હું જઈ રહ્યો છું. બાબા એકલો નથી, એ સહુનો સથવારો છે. ક્યારેય એકલાપણું નથી અનુભવાતું. નિરંતર અનુભવ આવે છે કે તેમનો સથવારો છે.

તૂફાનયાત્રાના દિવસો. મારો પડાવ બેતિયામાં હતો. એક દિવસ રાતના સ્વપ્ન આવ્યું. એક સાત્ત્વિક મુખમુદ્રા ધરાવનાર વ્યક્તિ મારી સામે બેસી, મારી સાથે વાતચીત કરી રહી હતી. ચર્ચાનો વિષય હતો, તુલસીદાસજીની વિનયાંજલિ. તેણે બે ભજનોનો અર્થ પૂછ્યો હતો; કેટલીક શંકા પણ ઉપસ્થિત કરી હતી. હું સમજાવી રહ્યો હતો. તે એકાગ્રતાથી સાંભળી રહી હતી અને વચ્ચે વચ્ચે માથું હલાવી સમ્મતિ પ્રકટ કરી રહી હતી.

ઘણીવાર પછી મારા ખ્યાલમાં આવ્યું કે આ તો સાક્ષાત્ તુલસીદાસજી છે, જે મારી સાથે વાત કરી રહ્યા છે. અને મારી ઊંઘ ઊડી ગઈ. હું વિચારવા લાગ્યો કે આને શું કહેવું? યાદ આવ્યું કે આજે તુલસીદાસજીની જયંતી છે પ્રત્યેક વરસે તુલસી-જયંતીને દિવસે હું રામાયણ અથવા વિનયપ્રત્રિકા જોઈ તુલસીદાસનું સ્મરણ કરી લેતો. પરંતુ તે દિવસે તુલસી-જયંતીનો દિવસ મારી ખ્યાલ બહાર રહ્યો. અને રાતના આવીને તુલસીદાસજી મારી સાથે વાતો કરી ગયા. તે દિવસે મને એ બે ભજનોના નવા અર્થ સૂઝ્યા.

તેવી જ રીતે એક વાર કોઈ એક પ્રશ્નના સંદર્ભમાં મેં જ્ઞાનેશ્વરીની એક ઓવીનું વિવેચન કર્યું. તે રાત્રે ઊંઘમાં જ્ઞાનેશ્વર મહારાજની વિન્યા સાથે વાતચીત થઈ. જ્ઞાનદેવ મહારાજે કહ્યું, 'વિન્યા, તું એટલું તો ઠીક સમજ્યો છે કે **યતો વાચા નિવર્તન્તે અપ્રાપ્ય મનસા સહ** એ ઉપનિષદ વાક્ય પરથી મેં જ્ઞાનેશ્વરીમાં **બોલા બુદ્ધીસી અટક** શબ્દપ્રયોગ કર્યો છે. ઉપનિષદના 'વાચામનસ્' ને બદલે મેં '**બોલા બુદ્ધિ**' શબ્દ વાપર્યો છે, તે સકારણ છે. ઉપનિષદના 'મનસ્'માં બુદ્ધિનો અંતર્ભાવ માનવો જોઈએ અને જ્ઞાનેશ્વરીની બુદ્ધિમાં 'મનસ્'નો અંતર્ભાવ. પરંતુ મેં ત્યાં બુદ્ધિ શબ્દ કેમ મૂક્યો તે સમજવા ઉપનિષદના 'મનસ્' શબ્દ પર ચિંતન કર—આમ, મારી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ સાથે આટલી વાત થઈ.

મારા કેટલાક મિત્ર મને કહે છે, 'તમે પણ શું મૂર્તિમાં શ્રદ્ધા રાખો છો? કેવું નર્ચું ભોળપણ છે!' હું કહું છું, મારું એ ભોળપણ જતું નથી. મારે માટે એ ભોળપણ ભલું છે.

